Контрольни экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 13 ЯНВАРЬ, 1990 ШУ. ★ № 5 (7819). ★ Мах 3 кеп.

Назрановски ГI. Ахриева цIерагIча «Электроинструмент» яхача заводе къахьегаш дукха гIалгIай кхалнах ба. МаIача наха нийсса болх барал совгIа, царел тIех а къахьегама толамаш доахаши башха-дика производственникаш лоархIаши ба царех дукха бараш. Укхаза къахьегаш ба массе а профессех бола кхалнах. Уж ба слесараш-сборщикаш, фрезеровщикаш, токараш, револьверщикаш. Царех дукхагIбараш смежни говзалаш караерзаянь, къахьегаш ба заводе. Цудухьа моллагIа машинашъер цамогаш хинна е кхы бахьан нийсденна балха тIера ваьлча, цун метта дIа а этта къахьега могаш ба уж. Завод болх бе йолаеннача хана машинашъер маIача наьха професси я яхаш дувцаш хинна къамаьлаш хIанз хозаш дац цу предприяте. Балха тIа керттера дукъ дIа а увзаш, башха-дика производственни толамаш доахаш бола кхалнах бIаьш ба укхаза.

Царех цаI я револьверщица Хамхоева Дугурхан. Пхийтта шу гаргга ха яьннай из укхаза цу профессех къахьегаш йола. Ше каралаьца болх Iалаьмате чIоагIа безаш йолча Дугурхана цхьаккха бутт е шу дIадахийтац шийн планови заданеш меттел тIанийца декхараш а дика тIехкхоачаш ца деш. Овсаре къахьегарал совгIа цхьаккха тайла брак ца нийсйолийташ е балха тIа хьовзам ца хулийташ къахьегачарех я из. Шийн опыт каьрша дIайовзийт цо къонача машинашъерашта. Цудухьа предприятерча кагирхой хьехамчех дикагIа лоархIачарех цаI я из.

Иштта къахьегаш йолча Дугурхана чIоагIа сийду из болх беш йолча цехерча машинашъераша, кулгалхоша. Дукха маьхера совгIаташ, сийлен грамоташ тийннай цунна балха тIа карагIдийна производственни хьохамаш белгала а доахаш.

СУРТА ТIА: револьверщица Д. Хамхоева.

И. ПЛИЕВА сурт.

ВIашагIкхетараш хилар

Укх деношка идеологически а пропагандистски а болхлой активаца вIашагIкхетар хилар КПСС Нохч-ГIалгIай обкома хьалхарча секретара Д. Г. Завгаева. Цо белгалдаьхар таханарча дено идеологически болхлошта хьалхашка увттаду декхараш.

— Мехка яржаш а шерлуш а латтача эргалонаша бокъо лац вайна болх хьалха санна лелабе, — аьлар Доку Гапуровичa, вIашагIкхетар дIадоладеш — овлангара денз хувца беза из.

Керттердар — социальни, культурни дешаш къоастадар. Бахача наьха быте йола халонаш дIаяхар. Цу хьакъехьа дукха хIама карагIдаргда идеологически болхлошта, прессана, информаце кхыча средствашта, нагахьа санна цар цу дешашта дукхагIа теркам тIабохийте.

Къамашта юкъера гIулакхаш кхыча регионашка санна ира ца латте а, аьлар парте обкома секретара, вайцига а я къоастае еза цхьайола проблемаш. Уж тIехьагIа ца хилийта декхарийла да вай.

Зале хинначар деннача дукхача хаттарашта жоп луш, Д. Г. Завгаева дийцар республике социальни нийсхо хилийтара, промышленноста, юртбоахама предприятей къахьегама овсарле лакхъяра де дезачох.

Ца хьоадеш дисанзар гIалгIай автономеца дувзаденна дош а. Цу хьакъехьа цо аьлар:

— ГIалгIаша дехар деха бокъо йолаш хIама да. Цунга хьожаш я вай правительство. Цудухьа геттара доккха сабар хила деза массане.

Кхы а дуккхача хаттарашта жоп делар Д. Г. Завгаева.

* * *

12-ча январе Д. Г. Завгаева къамаьл хилар Грозненски гарнизона эпсаращца. Республике бахача наьха санна, дукха проблемаш я цар вахаре а.

Парте Нохч-ГIалгIай обкома хьалхарча секретаро гулбеннараshta довзийтар тахан вай мехка а республике а латта хьал, дийцар боахама а идеологически а балха тIа нийслуча халонех.

«Халкъи Эскари цхьан да» — лоацца аьлча, иштта дар къамаьла керттера маIан. Уж дешаш доашхаш Д. Г. Завгаева аьлар:

— Вай Эскар общества дакъа хиларах тарра, цу обществана хьалхашка латтача проблемашта кIалхардала йиш йолаш дац из. Долче, цхьана лаха беза уж проблемаш къоастаяра никъ а.

Д. Г. Завгаева белгалдаьккхар, вай республике эскаре гIулакх деш болча бIухоштеи укхаза бахаш болча нахан юкъе дика бувзамаш хилар. Бакъда, цу дешах тоъам бань дита йиш йолаш гIулакх дац из, уж бувзамаш кIоаргде а чIоагIде а деза.

М. С. Горбачев Литовски ССР-е вахар

ВИЛЬНЮС. 11 январь. (ТАСС спец. корр.). Тахан Литовски ССР столице кхаьчар КПСС ЦК Генеральни секретарь, СССР Лакхехьарча Совета Председатель М. С. Горбачев. Аэропорте цунна накъабаьхкабар КПСС ЦК Политбюро член, КПСС ЦК секретарь В. А. Медведев, СССР Министрий Совета Председателa хьалхара заместитель, СССР Госплана председатель Ю. Д. Маслюков, КПЛ ЦК хьалхара секретарь А. Бразаускас, КПЛ ЦК секретарь (КПСС платформе) М. Бурокявичюс, республика Лакхехьарча Совета Президиума председатель В. Астраускас, Литовски ССР Министрий Совета Председатель В. Сакалаускас.

Вильнюсе бахача наха дег тIара моаршал хеттар литовски льатта кхаьчача Советски Союза Коммунистически парте лидерага, Советски пачхаьалкхенна керте латтачунга.

М. С. Горбачевца цига дIанхаьчар КПСС ЦК секретарь, «Правда» яхача газета керттера редактор И. Т. Фролов.

4 марта—Советашка хоржамаш

Кандидаташ дукха ба

Мадарра аьлча, тахан вай республике дIайода хоржамий кампани вIалла тара а яц хьалхагIа хиннарашта. Цун белгалонех къаьстта цаI я халкъа депутаташ харжара къахьегама коллективаша, общественни организацеша, бахача наха дукха кандидаташ белгалбахар. Из Iалаьмате дика гIулакх а да.

Дукха ба тахан болх РСФСР, НГIАССР, моттигерча Советашка халкъа депутаташ харжара оттабаьча кандидаташта регистраци еш болча окружной хоржамий комиссей члений. Укхаза масса а йолча мIингашкара хIара дийнахьа сахьата яхар санна, хьачутел кердача кандидатай спискаш.

Иштта, газето хьалха хоам бань махиллара, РСФСР халкъа депутаташ харжара № 882 йолча Заводской территориальни округе гIолла оттаваьв 18 кандидат. Цудухьа укхаза этапагIа регистраци ю царна. Регистраци яьча 5 кандидата цIераш оаха шоана йовзийтаяр. Цу округе гIолла укх деношка хоржамий комиссе регистраци йир «Чечингстрой» объединене начальника Я. М. Мамодаева, «Чечингстройтрас» ПАТО АТХ-1 водителa В. М. Крутова, ПСМО СМУ-7 арматурщикий бригада бригадира М. А. Елкина, инвалидий Нохч-ГIалгIай республикански общества правлене председателa И. А. Сапронова, «Чечингаз» производственни объединене директора Ю. Х. Героева, НГIАССР МВД министра заместителa Я. И. Базгиева, ВПЧ-8 вокхкагIволча инженера В. Д. Тепсуркаева, СССР къулбехьерча районашка гIолла гIишлош хьалъяра йолча керттерча управлене начальника заместителa Э. Э. Исмаилова, В. И. Ленина цIерагIча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача завода парткома секретара заместителa Р. И. Асидаева, ЧИГПИ литература кафедра заведующе волча Х. В. Туркаева, «Грознефтехим» НПО парткома секретара В. А. Дулина. «Промавтоматика» ВНИПИ Iилман сотрудника И. И. Алироеван Нохч-ГIалгIай химически завода ОТК контролера Н. С. Садуеван. Гуш махиллара, РСФСР халкъа депутат хилара тIехь къовсам укхаза чIоагIа хургба.

ТIаккха, керда цIераш гучаяьннай НГIАССР халкъа депутаташ харжара оттабаьча кандидаташта регистраци еча. № 116 йолча Яндарерча хоржамий округе гIолла регистраци яьй Назрановски совхоз-техникума хьайбаш леладеча ферма бригадира Часыгов Али Бексултановичa, Назрановски района прокурора Галаев Умарбек Бейсултановичa, «Назраньрайгаз» эксплуатационно-производственни управлене начальника Хашагульгов Элберд Абдурахмановичa, Нохч-ГIалгIай производственни киновидеообъединене генеральни директора Гандалоев Хамид Илезовичa.

Назрановски районе иштта окружной хоржамий комиссей заседанешка регистраци яьй кандидаташта: № 114 йолча СурхотIарча хоржамий округе гIолла — «Маяк» совхоза директора Кодзоев Мурат Макшариповичa, «Назрановское» яхача агропромышленни объединене председателa заместителa Аушев Камбулат Хасултановичан НГIАССР Министрий Совета инструктора Евлоев Абуязит Магомедовичан. № 113 йолча Плиевски округе гIолла — ГIалгIай драматически театра художественни кулгалхочоа Беков Мустафа Джабраиловичa, Назрановски АМООС механика Дидигов Ильяс Салтоевичa, Нохч-ГIалгIай республикански агропромбанка начальника Оздоев Умар Асхабовичa, «Назрановское» ИПС зоотехника Плиев Исса Магометовичa.

Нагахьа санна, лакхе вай белгалъяьхача округашка гIолла Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжара цхьацца мандата претендентaш дукха бале, альтернативни кандидатураш йоацаш ба: № 162 йолча Чири-Юртовски хоржамий, округе гIолла регистраци яь КПСС Шалински райкома хьалхара секретарь Усамов Юнади Данилбекович, № 101 йолча Элин-Юртовски хоржамий округе гIолла регистраци яь кандидат КПСС Надтеречни райкома хьалхара секретарь Махаури Гелани Гелагаевич, № 65 йолча Самашкински хоржамий округе гIолла — «Чеченингушпищепром» объединене председатель Харсанов Лечи Мусульчаевич, город Грознерча № 5 йолча Дьяковски хоржамий округе гIолла — «Красный молот» завода котельщик Крохалев Иван Дмитриевич.

Город Грознерча № 28 йолча Строительни округе гIолла Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжара оттабаьча кандидаташта регистраци яьй хоржамий комиссе заседане. Шоайла къовсаме укхаза виъ кандидат ваьннав. Уж ба «Чечингстрой» ПСМО парткома секретарь А. Б. Джукаев, тIема эскархо А. А. Упрунин, профсоюза мехкдаьттеи мехкдаьттахимически промышленноста болхлой обкома председатель С. С. Батаеви «Чечингражданстрой» производственни объединене керттера инженер А. Х. Мурдалови. ХIаьта № 30 йолча Чернышевски хоржамий округе гIолла — кхоъ: НГIАССР КГБ отдела начальник А. Н. Петренко, А. Шерипова цIерагIча мехкдаьттачакхдоахача завода слесарь И. Л. Акаеви ЧИГПИ ректор М. У. Умарови.

КПСС обкоме

Парте Нохч-ГIалгIай обкома бюрос Цlеча Эскара кадрови эпсара, 1942 шера денз ВКП(б) член волча Висаитов Мавлид Алероевичa (кхелхачул тIехьагIа) Советски Союза Турпал яха цIи ялар СССР Лакхехьарча Совета Президиумагара дехаш бола соцам тIаийцар.

Цо шийн тIема никъ дIаболабир 1941 шера 22 июне Советски Союза малхбузен доазон тIа. Цунна цхьан халача оборонительни тIем тIа чов йир. А. Я. Пархоменко цIерагIча гвардейски кавалерийски дивизе 28-ча полка командир а волаш строй юха веначул тIехьагIа, М. А. Висаитовс дакъа лоац моастагIа тIагIертача советски доакъой хьалхарча отрядашца цхьана цхьайола йоккхий тIема операцеш чакхйоахача.

Цун полк 1945 шера апреле амар кхоачашдеш Одер яхача додача хин тIехьа а яьле эггара хьалхарчарца Эльбе англо-американски союзнически эскарашца вIашагIкхет. М. А. Висаитов командир волча полкас Одерера баьнна Эльбе кхаччалца тIема никъ беш хIалак а вир, кара а воалавир моастагIчун массехк эзар салте, эпсар, дукха техникеи герзи, иштта, фашистски Iазапа кIалхара ваьккхар массехк эзар советски саг, цар лийца хинна нах. 1945 шера май бетта 6-ча гвардейски кавалерийски Грозненски дивизе, 3-ча гвардейски Гродненски Краснознаменни корпуса командоване шийгара денал а майрал а гойтарах, тIема халача хьалашка полкана говза доалдарах гварди подполковник М. А. Висаитов Советски Союза Турпал яха цIи яла оттавир, цунна хьалха турпале гIулакхаш гойтарах деза тIема совгIаташ деннадар: Цlеча Седкъа, кхоалагIча степена Суворова, Цlеча байракха орденаш. Бакъда, 2-ча Белорусски фронта ТIема совета 1944 шера нохчий а гIалгIай а халкъаш законагIа доацаш Юкъерча Азе, Казахстане Iодахийтарца, Нохч-ГIалгIай АССР дIаяккхарца дувзаденна из решени тIанийцанзар, хIаьта, Н. А. Висаитовна Ленина орден мара яланзар.

ХIанз Висаитов Мавлид Алероевич дийна вац. Цхьабакъда, Цlеча Эскара майра командир, нохчий халкъа тешаме воI, Советски Даймехка патриот виц а ца луш наьха дегашка вахаш ва.

Обкома бюро, тешаш я, Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа Котало яьккха 45 шу дузаш М. А. Висаитовна Советски Союза Турпал яха цIи яларах йола решени исторически нийса хинна ца Iеш, цо Нохч-ГIалгIайчен къахьегамхой, кагирхой йоккха патриотически а интернациональни а уйла йолаш, Советски Даьхен, вай коммунистически парте гIулакхашта мутIахьа болаш хьалкхебара гIодергхиларах.

Мишта Iангара доах хьайбаш

Даьчох кхоачамбаь ца Iеш

Гуйрийна итт сахьат даьнна ха яр со Назрановски совхоз-техникума ферме кхаьчача хана. Дояркаш доахан дийтта а баьнна, чубахабар. Iуйрийна яьккха шура а приемни пункте дIаяхьийта баьннабар укхаза. Хоза лостам баь, цIена яр из хьагулъеча лабораторе. Ийла, дезинфекци яь дIаоттаянь латтар флягаш, ведараш, кхыдар. Гуш дар, укхаза къахьегаш бола нах сецца гIеттaлга, хIана аьлча, дукхагIдар даь баьннабар уж. ХIаьта а со ферма коа кхаьчача хана балхаш кхы а кхехкаш дар дехьа а сехьа а. Дулха лаьрхIа йорстаеш чулоаттаю сиргIаш фега ара а яьха, царна доакъар дилла а баьнна, шоллагIча корпусе чу латтача хьайбашта Iунал деш боахкар скотникаш Горчханов Исмейли Евлоев Бийсолтеи. Укхаза чулатт 210 шинар. Массанахьа а лостам бар: арадаьккхадар кхон нувхаши, хьайбашта декъа кIалхьарцар даьдар. Царна хьаена силос дIаюллаш боахкар скотникаш. Укхаза коравир сона механизмашта доал деш, вола слесарь-механик Гандалоев Адам. Шийна тIадиллача декхарах дика лоархIаву из, ерригa механизмаш болх беш яр. Цу гIулакхо аттача баькхабар скотникий болх а.

Порядок яр Iаьсий леладеча помещене чу а. Царна Iунал деш йоаллар Iаьсий леладер Кодзоева Марем. Цхьа ха яьккхар аз цун балха бIарахьежаш латташ, сел безаме а дог лазаш а тохар цо ше тохаш дола кулг. Ткъаьи пхийтталагIа шу да М. Кодзоевас укх ферме Iаьсий кхеду. Iаьсий леладелга хала болх ба, хетаргахьа, дувца эшац. Из гIулакх геттара а дукха ца дезачо, хьайба бер санна дезача саго мара бергбац изза дукха царца болх. Царех цаI я, майрра ала мегаргда, Марем а. Цигара хьадоагIаш хила деза-кх, даим а цо толамаш доахаш къахьегаш хилар. Тоаденна, хIара дийнахьен-буси нормал тIех дозал тIадетталуш да цун Iаьсий хIанз.

М. Кодзоевайца къамаьл деш тхо латташ Iаьсашта йол а яхьаш хьатIакхаьчар механизатор Ужахов Iусман. Дукха ха ялалехьа укхаза нийсвелар воккхагIвола скотник Ужахов Хьусен а.

— Марем, хьатIада дезаш, эшаш фуд хьона, — аьнна хаттар дир цо Iаьсий леладечунга.

— Тахан деррига а Iалашдаь даьннад шо, баркал, кхы хIама эшац сона, — аьнна, жоп делар Марема. ТIаккха Х. Ганижев кхыча гIулакхага хьажа дIавахар.

Со хьежар хьайбаш леладераша салоIача цIенга. Цlеча уголоке йIайха а цIена а яр. Укхаза латтар телевизор, ухкар газеташи журналаши, литература. БIарг тIера ца боаккхалуш хоза яр укхаза дIаоттаянь керда кIаьда мебель. Укх шера капитальни ремонт яьча Цlеча уголоке салаIара мел эша хьалаш долаш дар. Лоацца аьлча, массанахьа шоай гIулакх лерттIа вIаштIехьа а даьккха, къахьегаш боахкар нах.

Из деррига а сайна бIаргадайча болх во хила йиш яц-кх укх коллективе, аьнна, дагадехар сона. Сона хийттар бакъдолга хайра ферма заведующе Часыгов Iаьла сога цифраш йовзийта волавелча. Масала, план 470 тонн йолаш 1989 шера пачхаьалкхенга ехкаяр 486 тонн шура, план 700 центнер йолаш — 839 центнер дулх. ПланагIа яккха йоагIар 2350 килограмм йолаш хIара кхоабача Iаттагара 2412 килограмм шура яккха низ дIакхаьчар укхаза дIадахача шера. Хьокхамаш Iаяха лакха деце а, хьалхарча шерашка ферма дукхагIйолча хана тIехьаюсаш хиннилга дагадехача, баьккха толам боккха лоархIам болаш ба.

Дувца эшац, цу толаме доккха дакъа лаьцад ферма кулгалхочо Часыгов Iаьлас. Цхьа шу мара дац из, совхоза керттера инженер волчара укхаза хьахьожаваь. Цунна тIадилла декхар дар тIехьаюса коллектив хьалъяккхар. ХIаьта шийх бенна тешам цо боа а бинзар.

МалагIаш я цун балха къайленаш? Бехктокхам, дисциплинеи порядоки хилар, нахаца болх бе хар. Цхьаькха цхьа лоархIаме хIама а да цун белгалдаккха дезаш: наьха хьаштий йоакхо яр, болхлочоа дагадоаллари цун уйлаши йовза гIертар. Масала, из ферма кулгалде оттавича денз дукхача хьайбаш леладерий таро хилар, цхьаннахьа дIабаха леха а ца дезаш, тайп-тайпара дефицитни товараш (хIамаш ютта а тега а машинаш, дикагIйола телевизораш, холодильникаш, кхыдар) эца. Шийн беррига болхлой Iалашбаьб цо доакъарца, дахчанца. Из совхоза транспортаца хIаране коа дIадихьар. Шоай йоакхо ярга хьежжа бар Часыгов Iаьлас леладеча гIулакхий наха баь мах а. Совхоз-техникума коллективо из оттавир Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаталла кандидат.

Ферма балхах лаьца, цун кхоаненах къамаьл деш дагIаш со цецваьккхар цхьан хIамо; Iаьла раьза вацар, нийсагIа аьлча, кхоачам беш вацар шийн коллектива карагIдаьнначох.

— Оаха хIанзалца хьадаьр-м тха декхар ма дий, — аьлар цо. — ХIаьта деррига дика а дац тха. Хьайбаш туберкулези бруцеллези яха лазараш кхийтта да. Из Iаткъанза далац тха балха, хьайбай продуктивноста. Дика дац тха доакъар. Из а хьайбаш Iангара даххалца тоъаргхиларах шек ва со. КIезига я концентраташ. ХIара хьайбанна дийнахьен-буси цхьацца килограмм яла мара таро яц тха. Хьалха санна укх шера а эсала болх бир тха боахама доакъар кийчдераша. ТIехьа тIайоагIача хана а цунах гIулакх хуле тамаш я-кх, нагахьа санна оаха ферма арендагIа хьа ца эце. ТIаккха тхоашта эшаш дола льттеи техникеи хьакъоаста а яь, оахоша хьалкхеергъяр оаха доакъара культураш а.

ХIара коллектива шийна дикагIа ховргда къахьегам вIаштIехьбаккхара малагIа никъ хьаллоацаргба. Сона хетаргахьа, совхоз-техникума кулгалхоша, экономически службас Часыгов Iаьлас яхачунга ладийгIача харцахьа хургдацар. Цу саххьате деррига а хьаде вIаштIехьа ца доале а, цхьабакъда, цхьан хIаманна шеко а йоацаш аьттув лургбар арендас: хьайбай продукци йоаккхача дакъа мел лоацача сага бухсоццаш хьахулар дукхагIен дикагIен хилийтара безам совбоаккхаргбар. ХIана аьлча, тIаккха деррига а бухсоццаш хьахулачох тийша хургдар.

Х. ШАДИЕВ.

ЛАЬРХIАР КХОАЧАШДУ

Вай республикерча гIишлонхоштен бахача нахан чIоагIа эшаши цар хоатташи я «Чечингагропромстрой» производственни объединенена чуйоагIача Грозненски аьшкбетона конструкцей завода болхлоша арахеца бетон, аьшкбетона изделеш, кхыйола гIишлон материалаш. Уж тIа-тIа дукхагIа ара а хецаш, цар хьашташ дизза кхоачашдара хьинар кхоца деш къахьийгар цар соахка. Цудухьа хIара бетта план меттел тIанийца декхараш а дикка тIехкхоачашдеш чакхдаьккхар цар дIадаха шу. Пачхаьалкхен планагIа лаьрхIачул совгIа цар арахийцар 144 эзар сома маьха товарни продукци. ХIаьта, заданел тIех хьадир 55 эзар сом мах бола халкъа эша товараш.

Самофинансированеи йизза хозрасчетеи кердача системагIа къахьегача завода коллектива кхы мел дола хьокхамаш а дика да. Шийн потребителашта поставкаш яра дола договорни декхараш а толамца кхоачашдир цо. Къахьегама овсарле лакхъяра шера задани 21 процент тIехкхоачаш а яь, планал совгIа ара мел хийца продукци духхьал из лакхъяра чотагIа хьаяьй заводa болхлоша. Арахецача продукцега дIабода мах лохбарах, бийдал, электроэнерги, кхыйола материалаш кхоярах соахка заданел тIех 460 эзар сом пайда бир цар пачхаьалкхенна. Иштта дика къахьегаш дIадоладаьд пятилетка тIеххьара шу а.

Уж толамаш доахача хьинаре къахьегарца белгалъяьннай Гунеев Хьусена кулгалдеча цеха коллектив.

ГIалгIай халкъа чрезвычайни съезд

Дукха ха йоаццаш Назране хилар гIалгIай халкъа чрезвычайни съезд. Съездо могайир «НизагIа дахачара дохадаь кхычахьа дIадахийтача халкъашта духьала оттаянь репрессивни акташ законагIа йоацаши зуламеи лархIарах а цар бокъонаш меттаоттаярах а йола» СССР Лакхехьарча Совета Деклараци.

Съездо кхоачамболаш лархIанзар гIалгIай автономи меттаоттаяра йолча оргкомитето баь болх. Бакъда цунца белгалдаьккхар оргкомитета цхьаболча членаша гIалгIай халкъа шоллагIча съезда резолюци кхоачашъеш шоашта мога болх баь хилар.

Съездо дIаьккхар 45 сагах латташ хинна йолаш йола оргкомитет, 11 сагах латта керда оргкомитет харжа соцам а бир, председатель СССР халкъа депутат Х. А. Фаргиев а волаш.

Съезде къамаьлаш даьча дуккхача наха белгалдаьккхар оргкомитета юкъе болхараш моральни нравственни цIена, патриотизмаи интернационализмаи уйла йолаш, перестройка хьашташтен гIалгIай автономи меттаоттаяра дош нийсхонца къоастадаран тIехьалаттаргболаш хила безилга.

Съезде дакъа а лаьцар къамаьлаш а дир СССР халкъа депутаташа Х. Фаргиевеи М. Дарсиговеи.

Ю. ЦАЛОЕВ,

«Сердало» газета штате воаца корреспондент.

Газет дешараштa хетар

ТОХАЛЕ ВАЙ

Вай гIалгIай къаман проблемаш ювцарца бувзам болаш да са ер къамаьл. Тхона, кагирхошта, бе йоалл къаман кхоане. Дерригача а къаманна лоархIаме ха я таханаръяр. Вай даьша синош Iодехкаш, хала яьккха къаман бокъо тахан юхаметтаотта ца йой, кхоаненга даха дог дац. Цу гIулакха хьалха а баьнна лелаш бола нах вай хьаллаца беза, цар сий де деза. Тахан ца дой а, вай тIехьено дергда цар сий, вайх дог а кхардаш.

Сона каст-каста хоз раьза а боацаш СССР халкъа депутатех ду къамаьлаш. Цар шоашта могар ду бокъо йоацаш дIаьккха гIалгIай автономи юхаметтаоттае гIерташ. Лоадам боаца гIулакхаш царна тIадехка дагIац. СССР халкъа депутаташа хьалаьца никъ — вай халкъа лоIам ба. Цу гIулакха вайгара новкъостал эш царна. Юстара латта йиш яц. Юстара валар — къаман яхь йохкара тара да. Воайла къувса ха яц тахапар яр. ГIалгIай хозача кхоаненах тешаш хила.

II-ча ГIалгIай къаман съездо хьагойтар вай цхьоагIо. Цига хинна, ладийгIа саг сатийна хургва, аьнна, хетац сона. Дега ла хала хул: «автономех дош хургдац», — яха хабараш хьахезача. ХIана хургдац цох хIама? Хургда. Хиланза даргдац! Массава а оарцагIвоале, массане цхьа барт хуле — гIулакх хургда. Яхь йоацараштa вайна юкъе моттиг яц. Вай халкъ халача эттача гучаваргва яхь яр а йоацар а.

Аз дех шуга ер са къахат «Сердало» оагIон тIа кепатохар. Со тешаш я, ер къахат дийшачул тIехьагIа дуккхачар уйла хувцалургхиларах, цар дегаш ураоттаргхиларах.

Я. БАЗГИЕВА,

Сунженски района «Заветы Ильича» колхоза комсомольски организаце секретарь.

Болхлочун уйлаш

ХОЗРАСЧЕТ КАЬХАТА ТІА МАРА ЯЦ

КІал кІийле йоацилга ховшехьа, тха торонашкеи кхоачамашкеи ца хьожаш, соахка цхьоалагІча январе денз самофинансированеи йиззача хозрасчетеи кердача системага яьккха болх бе йолаялийтар из. Финансови даькъе чІоагІа хала хьал долаш предприяти йолга шоашта ховшехьа, из дукъ тхона кач деллар РСФСР минводхоза. «Аргунводпром» производственни объединене кулгалхоша.

Экономически хьалашка къахьега доладалалехьа цар тхога дукха дувцар: «шун предприяте коллектива болх боаггІача боарамагІа дІагІоргба, материально - технически Іалашо елга овлангара денз хувцаденна тоалургда, къахьегама овсарле, болхлой алалеш лакхлургда, коллективана тІабоагІа пайда дукхагІа хургба, финансови даькъе шоай лоІамагІа а долаш, баьча балхах хьаxулача доходий дизза дай шо хургда». Из деррига а кхоачаш хила мегар, нагахьа санна, кердача системага тха коллектив яккхара чІоагІа лард а елла, гІулакх дІадоладаь даларе. Цхьабакъда, из динзар. Долче, дІадаха шу Іалаьмате эсала, ах-астагІа лелхаш болх беш чакхдаьккхар оаха.

Тайп-тайпара продукци маьхалъяккхара шера планах гаьнна лоархІадинзар тхо. Маьхала ца йоаккхаш йисар 126 эзар сом мах бола продукци. ТІадиса пачхаьалкхен декхар 139 эзар сома маьха хилар. Низткъа мара лоархІадинзар нерудни гІишлон материалаш арахецара шера заданех а. Хьаеча данех я. Хьаеча продукцега дІабода мах заданел тІех хилар. Долче, пайда барга дог доахилга доацаш чакхдаьлар шу. Къахьегама овсарле лакхъяра задани 95 процент мара кхоачашъянзар. Цудухьа, болхлоша эцаш дола алапеш а чІоагІа лохделар. Цу масалаша къьгга хьахьокх экономически реформа хьалашка къахьегача коллектива балха тІа цхьаккха дича а хила йиш йоаццача тайпара уж производственни хьокхамаш долга.

Тха завод болх бе йолаелча денз укхаза слесарь-бригадир волаш къахьегаш хьавоагІа со. Укхаза хьахиннай са дезала болхлой династи а. Цу шерашка цІаккха ца баьча тайпара эсала болх бир оаха соахка. Фуд новкъадаьннар? МалагІа бахьанаш да цун? Цу хаттарашта жоп а луш, майрра ала йиш йолаш да цу даькъерча бахьаний бІарчча гув хьаІайнаб тхо долча, аьнна. Дийтта шу дизад предприятера оборудовани кхаь сменагІа хадданза болх беш йола. Цу шерашка чІоагІа къаенна, тишъеннай из. Биззача низаца цо болх беш хилча дийнахьи буси цаІн ахи эзар кубически метр нерудни материалаш хьае вІаштІехьдоал тха. Цхьабакъда, бетта юкъера лаьрхІача оборудовани еха хІара дийнахьеи буси болх ца беш сеца латташ диъ сахьатал чухьнахьа йоацаш балха ха йоаю оаха. Из бахьан долаш хІара бетта тха коллективо ара ца хецаш юс 7200—7500 кубически метр нерудни гІишлон материалаш. БІарччача шера дІалаьрхІача оаха планагІа лаьрхІачох хьа ца еш юса продукци 85—90 эзар кубически метр я. Цунца дувзаденна хІанз укх сахьате тхона хьалхашка латтача керттерча проблемех цаІ я мамогга сихагІа заводана реконструкци елга. Цхьабакъда, цу гІулакхна сагота волаш саг вац объединенерча кулгалхоех, хІаьта план-м тІагІертта дІаех.

Юххьанца завод болх бе йолаеннача хана юкъарчал доаццаш минводхоза заказаш кхоачашдеш яр предприяте коллектив. ХІаьта цо тхона мел эшаш дар Іалашдора пачхаьалкхен плани тІанйца декхараш толамца кхоачашдайтара. Долче, тха болх боаггІача боарамагІа дІабодар. Цудухьа, минводхоза а предприяте а кулгалхой чІоагІа раьза бар оаха беча балха, хІаьта шоай аргІанІа болхлой а раьза бар шоаш хьайидеча алапена. Тайжжа дІабодаш бар коллектива болх. Цул тІехьагІа, кхо да ваьлар заводана: минводхоз, главка, «Аргунводпром» объединени. Цигтара юхмаччахьа кхеста йолаелар тха коллектива балха тІара чарх. Цу кхаь организацера тела заданеш тайп-тайпара яр. МалагІчо яхар кхоачашдергда хьогІ, яхаш къеста болабелар тха кулгалхой а предприяте коллектив а. Цул совгІа тха балха тІа цІенхаштта Іаткъаш кхыдола дукха бахьанаш а нийсделар. Хьалха тха цхьа да мара воацача хана тхона хьа мел хьожаяь материалаш хьовзам боацаш, оарц даха ца дезаш хийцца хьакхоачар тхога. ХІаьта хІанз законагІа тхоа хьадоагІаш дар хьадеккхара цкъа санна дукхаза корта бетта безаш хул тхо объединенена кулгалхошта. НормативагІа йоагІа материалаш хьа ца хецаш. из киловзал сендухьа леладеш да кхетаде хала дац.

Хозрасчета тІа даьннад яхаш цІи-м я тха, из каьхата тІа долаш а да. Цхьабакъда, цунах фу хозрасчет хул сона хац, финансови даькъе тхо тхоай лоІаме ца хилча. Коллективо яьча доходех, тхоай лоІамагІа пайда а эцаш, наха чубаха цІенош, кхыйола соцкультбыта объекташ хьалъе, предприяти дегІаккхувла йишйолаш дац тхо. Цул совгІа тха ерригача доходех 15 процент яраш дІахьежае езаш да тхо керте латтача кхаь организаце аппарат лелаяра. Сона хетачох хьалхагІа уж хозрасчетага а яьха, тІаккха тхо кердача системагІа болх бе доладеннадаларе уж гІулакхаш нийслургдацар тха коллективе. Самофинансированеи йиззача хозрасчетеи системагІа тхо къахьега доладелча объединене кулгалхоша тхона хургъя яьха комараши хІанз тха коллектива балха тІара гІулакхаши вІашка — да гаьна да.

Къаьстта чІоагІа завода коллектива балха Іаткъаш да машиннаькъахоштеи тхонеи юкъе айхха бувзам а болаш, шаккхе организаце шоай болх кхетамца вІаштІехь ца баккхар. КІираш бетташ доах оаха кийча продукци дІаяхийта вагонаш йоацаш хиларах оарц доахаш. Кхыча бесса гІулакх а нийслу тхо долча. Цкъа хьаІайна продукци дІайихьачул тІехьагІа, эше а ца эше а дукха вагонаш хьатІаоз завода, цунах гІод дІатекха дезаш хул тхо. Сона хетачох график а оттаяь, из гІулакх ца дой, хІанз укх сахьате тхо долча цу даькъе боаллар боккха кегар ба.

Уж лакхе мел дийца кхоачамбоацараши проблемаши нийсъяларах боагІача боарамагІа дІабодац тха коллектива болх, шерагара шерага дукхагІа хул предприятена тІадуса декхараш. Цунца дувзаденна хьалха дІадахача шерашка 35—40 тума алапи ийдеш хиннача болхлоша 22—24 тума мара эцац. Цудухьа тІехдика шоай профессех кхеташ бола болхлой тхо долчара дІа ух, хІанз хьаеллаш а хьайийла а йолча кооперативашка балха дІаувтташ ба.

Завода коллектива болх тоабара, цу даькъе цунна хьалхашка уьтта проблемаш сихха къоастаяра доккхийи бехктокхамеи декхараш хьалхашка латт «Аргунводпром» производственни объединене кулгалхошта. Хьем а ца беш, из де деза ха хьатІаэттай хІанз, хІана аьлча, цІенхаштта дІадех из мехка шерра яржаш латтача перестройкас.

Э. КОДЗОЕВ,

Карабулакски нерудни гІишлон материалий завода слесарий бригадир.

Нийсхо меттаоттае

СССР Лакхехьарча Совета сессейи съездийи заседанешка дукха болх бир мохк сихбаь социально-экономически дегІабоалабара, СССР халкъий морально-политически цхьоагІон доттагІали чІоагІдара, 40-чеи 50-чеи шерашка цхьаккха бехк-гунахьа доаца дукхха нах лувцаш, цар къаман автономеш дІайоахаш, бІарчча халкъаш Казахстанеи Средни Азеи гаьнарча районашка Іодохьийташ, цига уж практически хІалак хургдолча хьал тІа оттадеш хинна сталински зуламаш харцахьа даь хилара а цар тІа гІолла хиннар тоадара а хьакъехьа документаши решенеши оттаеш, тІаэцаш. Из Іазап тІаэттар 1944 шера февраль бетта нохчаштеи гІалгІаштеи. Наьха мехка шелалахи моцалахи дукха байр уж, Зауралья гІомара аренашка гІовттаргбоацаш лийгар.

Хоржамашта хьалха СССР халкъа депутаталла харжа оттабаьча кандидаташца М. Ю. Дарсиговцеи Х. А. Фаргиевцеи вІашагІкхетараш хиннача а Съезде уж накъабоахаш а дерригача гІалгІай халкъа цІерагІа харжархоша царна тІадиллар 1934 шера Сталинеи цун гІозарои дІаяьккха гІалгІай автономи РСФСР-е а йолаш меттаоттаяра шоашта могар де, аьнна.

Цунца дувзаденна газета редакце СССР халкъа депутатагара Фаргиев Ахьмада Хьамзатагара дийхар гІалгІай автономи меттаоттара хьакъехьара харжархой наказаш мишта кхоачашду царна дувцилга.

Ахьмада Хьамзата дика а хеташ тІанийцар из. Ер а да цо дийцар:

— 22 декабре Съезда заседанешта юкъе перерыв йолча хана ерригача автономни образованешкара бола СССР халкъа депутаташ гулбаьбар. Собрани йир РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума Председателя В. И. Воротникова, РСФСР Министрий Совета Председателя А. В. Власова, СССР Лакхехьарча Совета Къамий Совета Председателя Р. Н. Нишанова, цар аьлар 1990 шера январь бетта юххье автономеш экономически, социальни, культурни дегІайоалаяра дешаш дувцара автономни образованешкара СССР халкъа депутаташ гулбергба РСФСР Лакхехьарча Совета Президиуме. Эггара хьалха хьожаргда гІалгІайн къоаршойн автономеш меттаоттаяра дешашка.

Цул совгІа, Х. А. Фаргиева редакцега хьаделар дукхача кхыча СССР халкъа депутаташа хьал а лоацаш шеи СССР Лакхехьарча Совета члена, халкъа депутата М. Ю. Дарсиговеи СССР Лакхехьарча Совета Председатела М. С. Горбачевга яьча депутатски запроса копи. Из лохе кепатох оаха тахан.

— 1924 шера 7 июле ВЦИК-а тІанийцар «Автономни Горски Социалистически Советски Республика дІайоаккхаши из къаман белгалонагІа шин автономни областа — Къулбаседа ХІирийченнеи ГІалгІайченнеи екъаши дола...» № 656 йола Декрет.

Цу ДекретагІа Горски Республике даха халкъаш раьза а долаш къаман белгалонагІа из шин автономни областа — Къулбаседа ХІирийченнеи ГІалгІайченнеи екъа решени йир, административни центр городе Владикавказе а хургйолаш. Иштта йола решени тІанийцаяр «халкъаш культурни а иштта боахама а хьакъехьа дегІадахкара эггара дикагІа хургда», аьнна хеташ (РКП(б) Горски Областной Комитета орган дола 1924 шера 13 июле арадаьнна № 156 йола «Горская правда»).

Из решени а иштта йоагІаш яр: «Меттех долча деша хьакъехьа либералаши демократаши», «Безий-теш хиланза баргбоацаш пачхаьалкхен мотт?», «Партийни программага юхахьажара хьакъехьара материалаш», «Къаман деша хьакъехьара критически заметкаш» яхача сочиненеш тІа къаман политика хьакъехьарча В. И. Ленина керттерча принципашка хьежжа.

Къамий ленински политика керттера идея цун укх дешашца оттаь я: «Иззза йолча демократически пачхаьалкхено дІаяккхац, хІаьта, цул совгІа, дІаех... автономи», зІамигача а доккхийча а халкъий бокъонаши хьашташи кхоачашдергдолаш.

Бакъда, тоталитарни сталински режим чІоагІ ме лу йохаяьй гІалгІай халкъа хьакъехьа къамий политика ленински принципаш.

1933 шера 19 декбаре алхха ВЦИК Президиума членашка хаттарца кхоачам а баь тІанийцар «Къулбаседа Кавказа края Нохчийн ГІалгІайн автономни областной Советий чрезвычайни съездаш гулъяра порядках йола» решени, цунца законагІа а доацаш мукъабелар «юкъарчал доаццаш юртсоветий шеръяьча пленумашкара Къулбаседа Кавказа края Нохчийн ГІалгІайн автономни областий Советий Чрезвычайни съездаш долаш дола законодательство дІадоаккхаш гулъе».

1934 шера 15 январе алхха ВЦИК-а членашка хаттарца тІанийцар «ВІашагІтеха Нохч-ГІалгІай автономни область хьаярах бола» ВЦИК-а соцам, цу тІа аьннад ер решени тІанийцай «Нохчийн ГІалгІайн автономни областий къахьегаш бахача наьха лоІамагІа...».

Бакъда, историе тешал ду сталински режима хьалхашка халкъо ший лоІаме хІама даь ца хиларан де йиш ца хиларан.

Лакхе йоалаьча ВЦИК-а решеней хьакъехьа белгалдаккха доагІа:

— Цкъа-дале, Нохчийн ГІалгІайн автономни областий Советий съездаш гулъелга къоастадаьд цу хана хинна законодательство толха а даь.

— ШозлагІ-дале, гуча гуш да ВЦИК-а соцамаш тІаэцарей чІоагІдарей процедура толхаяр къайлагІа, алхха ВЦИК-а Президиума членашка хаттарца, кхыметтел из а массанега ца хоатташ, хІаьта ВЦИК-а Президиума заседанешка уж дешаш овттадаьдац, из бахьан долаш уж документаш юридически бокъо йоацаш да, тІаккха уж законагІа доагІаш а дац. Цу хана хиннача РСФСР КонституцегІа харцахьа да гІалгІай автономи дІаяккхар, хьалхарча раздела хьалхарча керта 13-ча статья тІа аьннад: «РСФСР ...дІакхайкаду цхьан къаьсттача къаман нийса бокъо цхьанна а тайпара йохаелга е цхьанна тайпара (гучахьа а къайлагІа а) озабезам белга республика керттерча законашца вІалла доагІаш ца хилар...».

Цу тайппара, йохайир нийсхон керттера принципаш, ший пачхаьалкхе йолаш гІалгІай халкъ хилара бокъонаш.

1944 шера нохчийн гІалгІайн халкъашта депортаци яро къаман автономех даьхар уж, 1944 шера 23 феврале дахачара дохадаь Іодахьийтар. Цул тІехьагІа 1944 шера 7 марта уж Іодахьийтарах дола Указ арадаьккхар, вешта юридически метттала аьлча уж Іодахьийтар законагІа нийса дацар.

1957 шера «РСФСР-а юкъе а йолаш Нохч-ГІалгІай АССР меттаоттаярах долча» СССР Лакхехьарча Совета Президиума 1957 шера 9 январерча УказагІа нохчийн гІалгІайн халкъий къаман автономи меттаоттаянза яргйоацаш лаьрхІар. Цу Указа кхоалагІча пункта тІа «Нохч-ГІалгІай АССР дІаяккхарахи цун территори административни дІанийсъярахи дола» СССР Лакхехьарча Совета Президиума 1944 шера 7 мартера Укази 1956 шера 16 июле хиннача Указа нохчаштеи гІалгІаштеи хьалха шоаш баьхача юхабаха мукъа ца луш йола 2 статьяи дІаяьккхаяле а, гІалгІай зІамига Даьхе меттаоттаяр, боккъалдар аьлча, ах мара кхоачашданзар.

1989 шера 9 — 10 сентябре г. Грозне хиннача ГІалгІай халкъа шоллагІча съезде тІанийцар гІалгІай автономи меттаоттаянза яргйоацаш хиларахи РСФСР-а юкъе а йолаш, ГІалгІай АССР хьаярахи йола резолюци. Из дизза доагІаш да дунен халкъашта юкъерча бокъоний нормашкеи дунен халкъашта юкъе оттадаьча, кулгаш яздаьча, СССР-е ратификаци яьча договорашкеи диллача (1966 шера 16 декабре яь «Экономически, социальни, культурни бокъонех йола дунен халкъашта юкъера пакт», «Граждански культурни бокъонех йола дунен халкъашта юкъера пакт»).

Къаьстта аьлча, «Европе кхерамзлени вІаши цхьана гІулакхаш леладареи хьакъехьарча Совещане бухсоццаш яьча пакта» VII керта тІа аьннад: «Дакъа лоацаш йола пачхаьалкхенаш халкъаш шоай кхела дай хилара нийсхои бокъои лоархІаш хургья ООН-а Устава тІа оттадаьрашкеи принципашкеи, хІаьта иштта дунен халкъашта юкъерча бокъон йоагІаш йолча нормашка хьежжа гІулакхаш а деш, пачхаьалкхен территори бІарчча хилара хьакъехьара дараш юкъе а дохийташ».

Лакхе дийцачунга диллача оаха диnза даргдоацаш лерхІ:

1. ГІалгІай пачхаьалкхел дІаяккхар законагІа доацаши Конституцена духьалеи лархІар.

2. ГІалгІай автономи меттаоттаяреи ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Республика РСФСР-а юкъе а йолаш хьаяреи дешага хьожилга а къоастаделга а сихдар.

М. ДАРСИГОВ,
СССР халкъа депутат,
СССР Лакхехьарча Совета члеп.

Х. ФАРГИЕВ,
СССР халкъа депутат.

(1990 шера 9 январе арадаьнна «Ленина никъ» яха Назрановски районни газет).

ХІАНА ЛЕТКЪ ХЬАЙБАШ ЛЕЛАДЕРАШ?

Декхарех геттара во лоархІабеш хьабоагІа Грозненски района 60 лет Октября» яхача совхоза хьайбаш леладераш. ПаччахьалкхенгІа хьайбай продукци йохкара дІададахача шера планаш кхоачашъяьяц цар. План 2250 тонн йолаш, шура 1796 тонн мара ехкаяц, хІаьта дулх план 972 тонн йолаш —720 тонн.

МалагІаш да планаш кхоачаш ца яра бахьанаш? Тахана́рча хано дІа ма деххара эргалоний наькъаш лехаш бац укхазара кулгалхой а специалисташ а. ХІанз а шоай бехктокхам кхетабеш бац уж. Йоакхо яц цар интенсивни технологегІа хьайбаш кхабара, уж сихагІа дебадара, шуреи дулхи дукхагІа даккхара, хІаьта болх беш яц укхаза доакъар кийчду цех а.

Итт сахьат даьнна ха яр со совхозе кхаьчача хана. Конторе директор е зоотехниках специалист воацаш, совхоза керттерча экономиста М. Сидиевца къамаьл хилар са.

— Къаьстта укх тІеххьарча шера планаш кхоачаш ца еш я тха фермаш, — йоах М. Сидиевас. — Дулх, шура яккхарга дІадодар дукхагІа да. Цох тамаш а хетац сона. ХІанзалца дІачутийннача шурах 35 процент мара цхьоалагІча классагІа мара хиланзар. Шура хьаьна яц. Цун керттера бахьан: доакъар во хилар, болхлой социально - бытовой хьалаш вІаштІехьдахара оаха йоакхо ца яр.

Нийса да экономиста дувцар, болхлой йоаккхо еш бац укхаза. Беррига вай мехка тІатеІІа перестройка еча хана. хетало укхазара кулгалхой цу наькъа тІа бала сихлуш бац, аьнна. Иштта да а да из, кулгалхой бехкагІа халонаш ла кІордадаьд болхлошта. Специалистий бехк ба йоах цар алапи тха лоха хилар, тха хьашташ кхоачаш ца дар. ХІаьта алапи а лоха хилча, иштта эшача гІулакхашка а хьожаш ца хилча тха балха тІа безам а дІабоал.

Совхоза специалисташа йоакхо яц дикача фух дола доахан хьахилийтара а. Бе боагІача тайпара племенной болх хьа ца барах дикача фух дола хьайбаш толхадаьд. ДукхагІа дола доахан 7 литарал дукхагІа шура луш дац. ХІаьта бІаь Іатта тІеххьара хьалкхедаьраш 68 Іаьса мара дац.

Искусственни осеменени еш йола пункташ фермашка яле а, гуш да доахан Іахара дусаргдоацаш осеменени е декхарийла болча техникаша болх лерттІа ца белга. Деттачарел дукхагІа да Іахардисараш.

Хьайбай продукци дукхагІа яккхара керттерчарех цаІ — доакъар дика Іалашдар. ХІаьта фермера дояркаши скотникаши леткъаш бар доакъар во да яхаш. ХІаьта силос геттара во я. из дукхагІа яр хьайбаш ца юаш дІакхувс. Лохача классагІа я кийчъя йол а. Из доакъар во дале а, бакъда, хьайбаш Іангара дахара тоъаргдолаш дац из. ХІара кхоабача Іатта 17 доакъара единица мара кхачац. Иштта кІезига кийчдаь дале а, хьурмат деш леладац из. Ферме аьла арІаш латтача го йиш я дІайхьай кхесса улл йол.

Йоакхо яц укхаза бытовой, культурни, медицински иштта кхыйола болхлой хьашташ кхоачашдара. Вешта аьлча, совхоза кулгалхоша, партийни профсоюзни организацеша йоаккхо яц наьха къахьегамцара безам совбаргбола гІулакхаш чакхдахара. Іан лерттІа кийчъянза я хьайбаш латта помещенеш. Цар чу шийла, бІеха Иштта воча хьале яр ЦІе уголок а. Цу чу дацар газеташ, журналаш, телевизор. Цу гІулакхаша лаьгІбу дояркай, скотникий специалистий бехктокхам, балхах дог эккхийт.

Ч. МАГОМЕДОВ.

Доазол дехьара

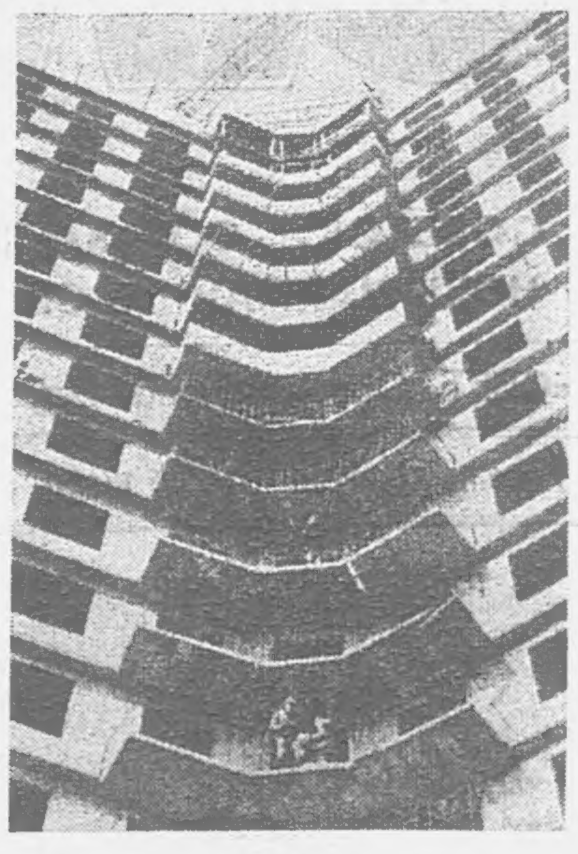

ОБЪЕКТИВЕ—КИТАЙСКИ ХАЛКЪА РЕСПУБЛИКА

СУРТАШ ТІА: 1) хьалъеш латта Харбин; 2) Киназе гІулакх деш йола Никифорова, Ефросинья Андреевна. Цун дай 70 шу хьалха Смоленскера Китай баха дІабахабар. Тахан из даймехка цІая безам болаш я.

В. МЕДВЕДЕВА сурташ (ТАСС).

ОВД-и НАТО-и: машара юхьиг

Европерча шин тІема-политически союза — Варшавски Договореи Къулбаседаатлантически блокеи кхоанеи проблема тахан керттерчарех лоархІ. ХІаьта Европа пачхаьалкхенаш шоайла йийкъа а йийкъа вІашдухьаллатташ йола союзаш дІаяхар мара кхы никъ бац. Варшавски Договора Организаце членаш ОВД а НАТО а дІаяккхара тІехьа ба, хьалхарча даькъе цар тІема структураш дІаяхара тІехьа. Цхьабакъда, политически практико хьа махьоккхара, уж процессаш кхоачашъяра ха езаргья. Уж, шеко а йоацаш, бІарчча дунен тІара, керттерча даькъе, Европера герз дехкара контексте дегІаухаргья. ХІанз Европерча дунен халкъашта юкъерча вахара дуккхача доакъошка йолаш йола проблемаши халонаши принципашца, хельсински процесса доазошка мара эшалургъяц.

Цунца дувзаденна шун теркам тІаоза безам бар са 1989 шера 4 декабре Москва Варшавски Договора доакъашхой - пачхаьалкхений кулгалхой хиннача вІашагІкхетара а Брюселе пачхаьалкхенаштеи правительстваштеи кертте латтачар боараме НАТО Совета хиннача лаьрххІа йолча сессена а. Уж Мальта берда йистошка М. С. Горбачевеи Бушеи хинна вІашагІкхетар дІахо дахьар санна хІама дар. Кхетадеш махиллара, Москве а Брюсселе а хиннача вІашагІкхетарий керттердар латтар Европе стабильность Іалашъяр лоархІаме гІулакх лархІарах. Ерригача европейски пачхаьалкхенашта кхерамзлеи уйлеи тешами чубоссабеш йола. хІаьта иштта, хІанз юха керда хьахулаш латтача дукха чІоагІа йоацача европейски структурай кхоаненна гаранти луш йола стабильность Іалашъярах. Эттача хьала реалистически тІабахаро шин союзерча мехкий кулгалхой цхьан уйлаи тІа совцабир: исторически дегІаахара укх этапе хьадер уйла а яь де эшалга, цу даькъе, ОВД а НАТО а чулоацам хувцара наькъ тІа де дезалга.

Варшавски Договора Организации Къулбаседаатлантически союзеи шоайла дикагІа кхетарга гІолла да цхьана бехктокхаме хилара кІийлеи тІа вІаший гІулакхаш леладара инструмент а хинна европейски кхерамзле чІоагІъеча доккха дакъа юкъедахьа йиш йолаш я.

Континентерча хьала анализ еча цхьан дагара хилар а йоаггІаш йола практически выводаш яр а, шеко а йоацаш, из керда экстраординарни явлени я. Мадарра аьлча, Варшавски Договора мехкашка хулача хувцамий воздействех, кердача тайпара политически уйла яр Малхбоалехьа тІанийца ца Іеш Малхбузехьа а тІаэцаш хиларах тоалуш доагІа Малхбузенеи Малхбоаленеи юкъера гІулакхаш.

ТІеххьарча хана хьахоз Варшавски Договора Организаци йохаш латт яхаш дувца хабараш. Сона хетачох, из дувцарашта дика довзац ОВД-ра бакъонца дола хьал, иштта цар уйла яц, нагахьа санна, цу тайпара событи дегІаеча мишта Іаткъаргьяр - хьогІ из бІарчча Европерча ситуацена а, хІаьта иштта, Варшавски Договора къаьст - къаьстача мехкий хьалашта а аьнна.

Советски Союзо союзникаш лоархІа а лоархІаш, царца гІулакх леладаро, дунен халкъашта юкъера гІулакхаш леладечара цар инициатива могаяро дика гІо ду хІара пачхаьалкхенна арахьарполитически никъ белгалбоккхача шийй дакъа юкъедахьа. Москве ОВД доакъашхой - пачхаьалкхений кулгалхой вІашагІкхийттача хана белгалдаьккхар хІанзарча хьалашка айхха вІаши гІулакхаш а леладеш Варшавски Договора Организаце балха формаши методаши эргаяхар. Дувцар да тІема - политически организацех политически союз елгах.

Из фу яхилга да? Керттерча даькъе СССР-а Малхбоалеи Европа мехкашца леладеча гІулакхашцара сталински юхедисар эшаде деза, цун доакъашхой дунен халкъашта юкъера правови нийсхо формально а ца хулаш фактически хилара кІийлен тІа союз хьае еза яхилга да.

ОВД-х, цун чудоагІача мехкий тайп - тайпарча социальни структурай, тайп-тайпарча политически институтий, общественни вахара, вешта аьлча, бе-беча дегІаахара моделий кІийлен тІа латта политически союз хила еза. Из деррига а долаш да, хІанз Малхбоален Европа мехкашка хулаш мел латта чураполитически хувцамаш къоабалдеча СССР практически политике. Дика а хьалхарчун принципиально тара доацаш а да царех моллагІа пачхаьалкхе юкъаръевропейски структурашкеи институташкеи кхача гІортар а цар цу е вокх капиталистически мехкаца леладу шин оагІорахьара гІулакхаш дегІаккхувлар а СССР-о могадеш хилар. Арахьарча дунена леладу гІулакхаш, керттерча даькъе, экономически дараш радикально эргадаха, цу лостамах дІабахара хьалаш хьадеш йола реформаш е цар безам хилар Советски Союзо Варшавски Договора пачхаьалкхений юкъара толам баккхара дола лоархІаме гІулакхаш санна лоархІ. Европа ерригача пачхаьалкхенашта юкъера политически, экономически, кхыдолча доакъошкара бувзамаш шердаро — СССР е ОВД кхыча мехкаша дІакхухьаш болча наькъо тІема - политически союзашта деинтеграци елга кийчо яра, юкъара европейски цІа хьадара гІо ду.

Инарал-майор Юрий ЛЕБЕДЕВ,
АПН тІема обозреватель.

Инвалидаш цхьатарра бокъонаш йолаш хила беза...

США официально белгалваьккха унахцІено чІоагІа телха а дегІа айп доалла а 43 миллион инвалид ва (царех цаІ шоана гу «Ньюсик» яхача журнала сурта тІа).

ДІадахача шера гуйрана американски законодателаш «Инвалидий бокъонех йола билль» оала закон тІаэца хьежар. цо мадарра аьлча цхьадолча даькъе инвалидашта цхьатарра бокъо Іалашъю. Цун чулоацам — общественаг айпе хиларга хьежжа а ца лоархІаш цун карагІдаьначунгеи таронашкеи хьежжа лархІийтар. Кердача законопроекто айпе волча сага дискриминаци е бокъо лац. Из закона цхьаццa йола предпринимателий группаш духьал йоллаше сенатораш раьза а болаш тІанийцар.

Законопроекто лерхІ городской транспорта тІа инвалидашта хьалтІа бовлара а тІера Іобовлара а аьттув луш йола устройстваш оттае. Мадарра аьлча, автобусашка, троллейбусашка, трамвайшка лаьрххІа подъемникаш оттае, метро а машиннаькъа а вокзалашка керда лифташ хьае лерхІ. Дерригача тротуарашка инвалидий колясканш лелара лаьрххІа белгалъяь моттигаш хила еза. Цу хьисапе кийчъе лерхІ тикашка, театрашка, музейшка, кинотеатрашка, предприятешка, учрежденешка дІачуводаш йола моттигаш. Телефонаш а къорача наха лаьрхІа устройстваш а латташ хила еза. 15 е кхы дукхагІа гІулакхерча саго болх беш йолча цхьаь цхьан компанена бокъо лац инвалид балха дІа ца эцаш вита, нагахьа санна, из профессиональни говзалга диллача мегаш вале. иштта цун эшарашка хьежжа помещени юха кийчъе езар аьнна доацаш.

Частни бизнесмена цу даькъе финансови новкъостал дац.

ТАСС фотохроника.

ЛИТЕРАТУРНИ ОАГIУВ

Ж. Булгучев

ТУРПАЛХОЧУНГА

(Хетаю Аушев Руслана)
Турпалхочунга

Хьа наькха тIа лотабелар,
Турпалхочун седкъа,
Хьа денал цо гучадаьккхар,
Айдеш хьа сий лакха.

Пишка юхе вагIаш хилча,
Дошо седкъа кхоачаргбац.
Лома дар мо дог ца хилча,
Из наькха тIа лепаргбац.

Даьй баьхача лоамах яьнна,
Моакхаза тархий санна,
Денал долча къамах ваьнна
Ва, хьо, болат санна.

Къамий вошал вIашкаувзаш,
Iа са кходаьдац,
МоастагIчох а озавенна,
Юха ваьннавац.

«Руслан, яхаш цIераш
йолаш»,
Да хIанз мелду бер,
«Руслан санна хилва», —
яхаш,
Нанас хьестший бер.

Тхо да тахен хьох бIубенна,
ТIехьаотта хийча;
«Кхоачашде, шоай декхар»,
— аьнна,
Дахе хьайист хилча.
Васкет ду аз вай тIехьенга;
«Денал долаш кхувлда шо,
Руслан санна, шоай Даьхенга
Хьожаш, сийдеш хилда шо!».

✦

ЛОАМАН КХАЛСАГ

Лоамаш дезаш волчоа мара
Цар шоай къайле хайтаяц,
Шоашта дегIал вахар мара
Шоашта юкъе витавац.

БIаьшерашца лоамаш тохкаш,
Лоамарошта вахар дехкаш,
Хало еча цох ца къахкаш,
Хьо хьайоагIа зама хувцаш.

Дезалашта эшар лоаттош,
Лоамий босеш Iа тийякай,
Даим цIен дукъа кIаллатташ,
Хьо ца йохаш хьаенай.

Хийла наькъа такилг дусташ,
Ги мухь боаллаш хьо
лийннай,
Вахара наькъаш денна
лусташ,
«Лоамий нана» хьох хиннай.

Вена хьаша тховкIалваьлча,
Елалийя духьал йодаш,
Хье тух-сискал денна яьлча,
Оалаш — «Далла хоастам
ба хьо долаш!».

Хьай къаманга бала беча,
Дег чу гIайгIа хьона йосс,
Хьай Даьхенга хало еча,
Хьо халонна духьал отт.

Хьогар эздел, денал даккха
Хургвац лаьтта лела сагI
Са Даьхено сийрдабаьккха,
Белар хьона маьрша никъ!

✦

Н. Кодзоев

Маьт-лоам

Маьт-Лоам!
ГIалгIай Олимп!
Хьа бухье латт са элгац.
Тахан а Маьт-Лоам тIа
гу сона
ТIаьскаш делхо Села...
Села — сигален Да.
Села — нийсон Да.
Села — Даьхен Да.
(Сигале эттад селаIед.
Эзад Селас ший Iад).
Хьо,
харц лувр,
тийшаболх лелор,
хьагI дег чу йоаллар...
(Селас эзад ший Iад.
ТIаьск нийса кхосс Селас).
Хьо,
мате йохкаш вар,
лоамий сий ца дер,
элгацаш сийсаз дер—
Хьо,
ва Села моастагIа.
(Ди къувкъ сигала, тIоа сег,
ТIаьск хьежош ва Села)...
Маьт-Лоам!
ГIалгIай Олимп!
Хьа бухье латт са элгац.
Тахан а Маьт-Лоам тIа
гу сона
ТIаьскаш тувса Села.

✦

Таьзет

Кодеме гулденнад лоамаш.
Iаьрж делла доагIа Эса.
ГIала кхалхай.
Берда йисте яьда цун
тIехкаш-
Кхерий. Лувчаю уж талгIеша.
Бо дар из.
ХьаргIаш я цунна
хьалхаелхаш.
Сигала зикр ду аьрзеша.
Гешт долда цунна...
Де хIама доацаш,
Низех вехе,
Маьт-Лоам тIера хьежаш
Ва Села.

ВАХАРА БАКЪДАР ГОЙТАРА

(Чахкиев СаIида «Дошо бIоагIий» яхача романах)

(Чахкиев СаIида «Дошо бIоагIий» яхача романах)

50-чей 60-чей шерашка гIалгIай советски литература дегIадоагIаш араяьлар Чахкиев СаIида «Дошо бIоагIий» яха роман.

Романа хьалхарча оагIонаш тIара вайна гучадоал Асхьаба воккхагIвола воI а тIема хьалхарча деношка денз фашизмаца лоаттабеча къовсаме хьалхарча мугIаре хилар.

ХIаьта Асхьаб ше романа тIа бувцача наха юкъе эггара дукхагIа теркам тIабодарех цаI ва. Цунна дукха хIама бIаргадайнад ше вахаш яьккхача йIаьхача хана. Сийлахь - йоккха Октябрьски социалистически революци ялалехьа японскии дунен хьалхарчен тIемашта юкъе дакъа лаьцарех цаI ва из.

Дикка воккха хинначул тIехьагIа мара саг йоалаяц Асхьаба. Дезал хьахул, бераш кхеде деза, дезал Iалашбе беза. Цо хьалкхебаьб къонгаш, салаIа доагIар Асхьаба. Бакъда, хIаьта дIаболалу Сийлахь - боккха Даймехка тIом. Гитлера тийшабалхагIа тIом болабу вай мехка духьал. Къавеннача даьга ший кхо бери сесаги а дите, тIем тIа вода цун воккхагIвола воI. Юкъ - юкъе письмо доагIа цунгара. ТIаккха вIалла письмо а ца доагIаш сагот-дайт, цох фу хиннад ховш дац.

Нохчийн гIалгIайн СибарегIа бохийт аьнна хезад цунна. Доккха халахетар хиннад цунна цох. Из тешац нах бахачара бохабергхиларах. Мишта бохабе мегаргба керда общественни строй оттаеча а чIоагIъеча а шоашта могар даь тха дезал а иштта тхо санна бола эзараш а, яхаш уйла ю цо. Цул совгIа, хIанз тIом республикана гаьна а мабаьннабий. Фу бахьан долаш бохабергба нах?

Iуйрнйна, цхьаккха хаьтта хIама а доацаш цар цIагIа чухьелх эскара барзкъаш дувха ши саг. Асхьаба герз дий яхаш хетт. ДIакийчле, цIагIара арадовла, дIадохийташ да шо, оал.

Асхьаба кхетаду хиннар: бакъхиннад цунна хезар.

— ХIаа, кхоачашхулаш да цхьанне дагалаьца хинна зулам!

Асхьаба дезала цу шерашка тIаэтта кхел моллагIча а гIалгIай дезала кхел хиннай. Иштта я Хизара, Хамарзий, кхычар а дезалий кхел.

Цу шерашка юрта нагахьа дезал бацар тIем тIа човнаш хиннай е вийнав аьнна тIем тIарча даьх, воIах, вешех е гаргарча сагах лаьца хабар ца кхоачаш.

Иштта хьале вIалла дага а бехк - тунахьа а доацаш деррига халкъ — боккхий нах, кхалнах, бераш, тIем тIара цIабаьхка заIанхой — берригаш мехках баьха дIабохийташ хилар. Из хIама кхетаде чIоагIа хала дар. Дукха ха йоаккх наха из фуд ца ховш, цхьа даьнна гIалат цох хеташ. Касталашха къоастадергда из, сих ца луш сатоха деза, аьнна хет наха...

ЧIоагIа гIайгIа хул Асхьаба лоалахо йолча Глаша яхача йоккхача сагага халкъа из бала тIаоттарах. БIарчча бийса дIахьу цо наб ца кхеташ, нохчийн гIалгIайн Iобохийт яхаш шийна хезар бакъ хилар кхер. Нагахьа санна из бакъ хуле а аьнна, бийсана гали дизза маьхк ю цо. Из Iуйрийна Асхьабага дIалу.

Иштта йола моттигаш дукха хиннай. Иштта къахеташ хиларал совгIа, дог цIена советски нах кхетадеш, бар нохчащцеи гIалгIашцеи дог бIехача саго деш дола из нийсхо йоаца зулам. Кхыча тайпара хила йиш а яцар бIарчча халкъ бехке деш хилча. Цудухьа кхыметтел цу халача, къизача хана а нах партех, цо нийсхо меттаоттаергхиларах тешар.

Масала, 1912 шера денз парте член волаш хьовоагIача Жамарзас Асхьаба сатем беш дувц:

— Долла хIама гуш я парти. Макхера, иштта тайса дусаргдац вай цо. Массане бокъо а яргья, бе болх а хургба. Кхы нах ца бахача моттиге а мича дахкийтад вай цо.

Берригa нах болх бе болалу, кхыметтел воккха Асхьаб а. ДукхагIбола нохчийн гIалгIайн юрта боахаме тайп-тайпара балхаш деш хул. ХIаьта РаIас тика заведующе болх бе отт. Халача хьал тIа ба нах. Климатически хьал чIоагIа хала Iаткъ наха. Берригача наха лазар кхет, моцало легабу цхьабараш, бакъда нах бохац, хIана аьлча шоашка кхаьча бала кхетабеш, шоаех дог лазараш а шоашта гонахьа болaндаь. Царех я, масала, колхоза председатель йола, денал дола Турсун-апа. Из йизза йола советски саг я. Цу йоккхача сага ши воIн мари тIем тIа ба. ТIехьагIа вайна гучадоал цун зIамагIвола воI тIем тIа вайнилга. Из йохац из бала тIаэттача, гонахьарча наха хьалхашка йизза саг йолаш чакхйоал. Цунна геттара дика хов колхоза болх вIаштIехьбаккха, из бокъонца йола коммунист я, цо ший болх бу бехктокхаме а хеташ. Шийна эша дукхадар дита а дита, наьха йоахко еш я из. Из хIара сага дагардолчунга кхоач, цун денал, хьинар гIоттаду. ХIаьта нах а гIерт цунца дика хила. Дукха да из иштта хиларах доаладе масалаш. Дезал даа цхьаккха хIама а доацаш бисача, Бийберда колхоза хьаттара ах гали кIа хьу. Из ший воIо дар чIоагIа новкъа хет Асхьаба. Ший воIо из хIама дергда аьнна меттадац цунна. ВоIа чIоагIа эгIазваха ва из, дукха барт бетт цо цунна. Цох а кхоачам ца хулаш ше волча хьех цо Жамарза, из дIадувца. Цу шинне а лоархI Бийберда шийна а кхычарна а эхь даьрг, кIа юхадахьа деза аьнна соца а ду.

— Вайга а да, кхычарга долаш дар. ТIом ба беш. Кхетадой Iа из? Мел дика я вайца Турсун-апа. Из тешаргйий Iа кIа лочкъадаьд аьлча? Цхьа дезал санна барт болаш дах вай укхаза. Цох доккхал де деза, —иштта йоахар Асхьаба. ВоIаца цхьана вода из кIа хьанийццача юхаIодоасаде.

Бокъалдар аьлча Турсун-апа тешанзар Садыкха шийга Бийберда кIа лочкъадаьд аьлча. Из бакъдий хьажа лаьрхIар цо. Асхьаба дIахайт цунга кIа лочкъадарах ше Бийберда даьр.

Йоккха хало а дукхха бола къонгаш, мехкарий фронте байна бала а тIаэттабаллаше, тайп - тайпарча къамех бола нах — казахаш, нохчий, эрсий, гIалгIай, киргизаш, кхыбараш цхьана къа а хьегаш, барттайна бах. Цар цхьана, дукхача шоай нахах а бовлаш эшайнр фашизм, керда вахар дуллаш ба. Бакъда котдаргхиларах теш уж, бехк-гунахьа доацаш Iазапе оттадаь халкъаш йиза гражданскн бокъонаш, советски сага дола сий долаш нийсхо хьалтIаяргхиларах, «спецпереселенец» яха цIи дIаяргхиларах теш. Парте XX съездо меттаоттаю Нохч-ГIалгIай АССР. Нохч-ГIалгIай халкъага граждански бокъонаш кхоач, кхыча советски халкъашца цхьана нийсса бокъо а хиле дIаотт.

— Халкъ тешаш дар ер ди доагIаргхиларах,—оал нахага Асхьаба дерригача халкъа цIерагIа. — Баркал хилда Коммунистически партена, советски правительствана, бакъдар бахьан къовсам лоаттабаьча берригача наха. Дуккха хIама ла дийзар. Бакъда из деррига лайнар кIезига хIама хиннад. Иштта дIадаха хала шераш дага а лувцаш, кхы а чIоагIагIа къахьега деза.

Хьахиннай советски наьха керда тIехье. Из чIоагIо яь я тIемо бохабаь халкъа боахам меттаоттабе.

Роман чакхйоал цу тIа бувцараш а боалабеш поезд цар даьй-мехка йода сурт отташ. Царех цхьабараша уйла ю шоаш бергболча балха, вокхар — дешара.

Машиннаькъаца дагIа телеграфни бIоагIий. Iуйрийна малх хьалбоалаш латт. Цун дошо зIанараша вагона кора кизгаш къегадеш, бIарг тIаоттийтац. Мувса бIоагIашка хьеж. Хьалбоалаш латтача малха духьала уж удаш санна хеталу.

— Дошо да уж, дошо! Теша аз яхачох, бокъонца дошо да уж, — оал Мувсас ший нускалга, къонача казачкага. Из йоалаю цо Кавказе...

Бакъда Чахкиев СаIида из роман доллача хIаман тIехь дика чакхъяьнна лархIа я г I а ц. Из йоазонхочун хьалхара роман я, из иштта гIалгIай советски литературе а хьалхара роман я. Къона йоазонхо эггара хьалха шийна фу дулургда хьажар дар из. ХIаьтта мара волавенна вацар йоазонхо из хала а чоалхане а жанр караерзае. Из караерзаяра эшар авторгара дукха хIама, масала, вахара опыт, художественни талант, ха а. Цу тIа гIолла роман хиланзар кхоачамбоацараш ца доахкаш, хила йиш а яцар. Романа тIа да кхоачамбоацараш, тоъал дукха а да. Масала, цун яц чIоагIа композици, сюжета динамичность, цу тIа дукха я натурализм, натуралистически хIамаш. Геттара шаьрдеш дувц цу тIа цхьадола хIамаш, цу хана хинна дувца ца доагIараш а. Из эшаш дацар, хIана аьлча из документальни очерк яц, художественни произведени я. Йоазонхочоа могаргдар хиннар кхыча средствашца дувца, дувца а дезар, масала, эггара лоархIаме дар, дункхачарна тара дар, бIарчча сери хиллал а ца дувцаш.

Уйла а еш тема тахканзар автора, Iоаяь материал совдукха хиларах керттерайр хьакъоастаялланзар. Кхы цхьаккха деце а ше бувца нах дуккханешта тара хургболаш хIама дудаланзар цунна, царех хIаравар доллача хIаман тIехь кхычарел эргаш хилийта маганзар. Роман чакхйоалаш вайна гу романа тIа бувца нах хувцабалара сурт, къаьстта Куниев РаIас. Роман йийша яьнначул тIехьагIа хаттар отт: из хувцавеннавий - теш? Кхыча нахаца цхьана из а мавоагIий цIа. Йоазонхо из санна бола нах хIанз а вайна юкъе ба ала гIертий-хьогI? Уж геттара чIоагIа боахалуш ба ала гIерт - те? ГIерт, вай дахалда.

Романа тIа йоазонхо гIерт фу сендухьа да хьажа а дашха а, цул совгIа, цу хана хинначa дукхача советски наха тарабарий кхелах лаьца масалаш а доаладеш, бакъда из массаза а карагIдалац цунна. Масала, авторо роман чакхйоалаш юкъевоалаваьча, 30-ча шерашка хиннача зIамсага Элберда куц - сибат художественни мадоагIIара яздаь чакхдаьнадац. ТIема дерригача шерашка фашизмах латаш хиннав из хьалхарча юкъига тIа а волаш. Къулбаседа Кавказера волавенна Берлине кхачалца. Сталинград лораеш майра тIом барах дошо седкъа наькх тIа а боллаш Советски Союза Турпал яха цIи еннай цунна. ТIом чакхбаьнначул тIехьагIа штабе хьийха, цунга аьнад хьа дезал, даи наней, деррига хьа халкъ а санна, бахачара бохабаь дIабахийтаб, цига дIагIо хьо а. Кхо шу доаккх цо мичаб ца ховш бола ший дезал лехаш. Казахстане дIабугаш новкъа веннав цун да а сесаг а, берех хиннар фуд ховш дац.

Лакхача дегIара, геттара гIийла, низ беха, еха коч, ийттIа, тIирриг хьоарчаяь иккаш ювхаш ва из. Бакъда цо доккхал ду ший наькъ тIа боаллача Советски Союза Турпала седкъах. Из хьаэцача хана цох аланзар «халкъа моастагIа ва». Лелаш - лелаш Асхьаба цIагIа кхоач из. Цкъара наб ю цо бIарччача шиң дийнахьа. ТIаккха мара сомавалац из. Цуд тIехьагIа малара тIехьавоал из, кхоаненах догдул, юххера а ла.

Из сага кулг - сибат цу шерашка гIалгIай вахара хинначоа тара да, хIана аьлча из хала ха яр. Личноста культ, хьалха дIадахача цхьадолча шерашка а санна, цу хана доккха зулам дар. Цо кхоаненах бола тешам боабаьбар дуккхача наьха, кхыметтел эггара деналдарий а. ХIаьта а Элберда куц-сибат оттадар автора дика карагIдаьннад ала йиш яц, хIана аьлча мелла йоккха халои Iазали тIаоттарах мугIарерча советски сага, бIухочун, къахьегамхочун, ахархочун денал ца дохаш дукха бар Элберд санна бараш. Сона хетачогIа, автора дикагIа хьахьокхабеннаб Асхьаб, Жамарза, Зайнап, йоккха саг Глаша, Турсун-апа, Берсанов Мувса, Тайжан, кхыбараш.

Йоазонхочо ший художественни произведенена хьаийца тема геттара ший ханнахьа йоагIаш яр. Из гIерт советски обществе халкъа вахаре хинна диккача лоархIамеча а ший тайпара а йолча юкъа сурт читателашта хьалхашка дахьа. Бакъда укхаза цунна духьал оотт дукха халонаши чоалхане моттигаши, уж йовзара чIоаггIа теоретически кийчвеннеи вахар кIоаргга довзаши хила везаш дар. Художественни уйланца из ерригa материал дIахьокха хала дар къонача йоазонхочоа. Из тIехьагIа карагIдоал цунна. Цудухьа тIехьагIа дикка кхы тIа тоаяь, цу тIа бувцача дукхача наьха оамалаш а хIаьтарча ханара гIулакхаш а кIоаргагIа хьахьекха я дукха ха йоацаш вай Нохч - ГIалгIай книжни издательствас араяьккха из роман.

Абу МАЛЬСАГОВ.

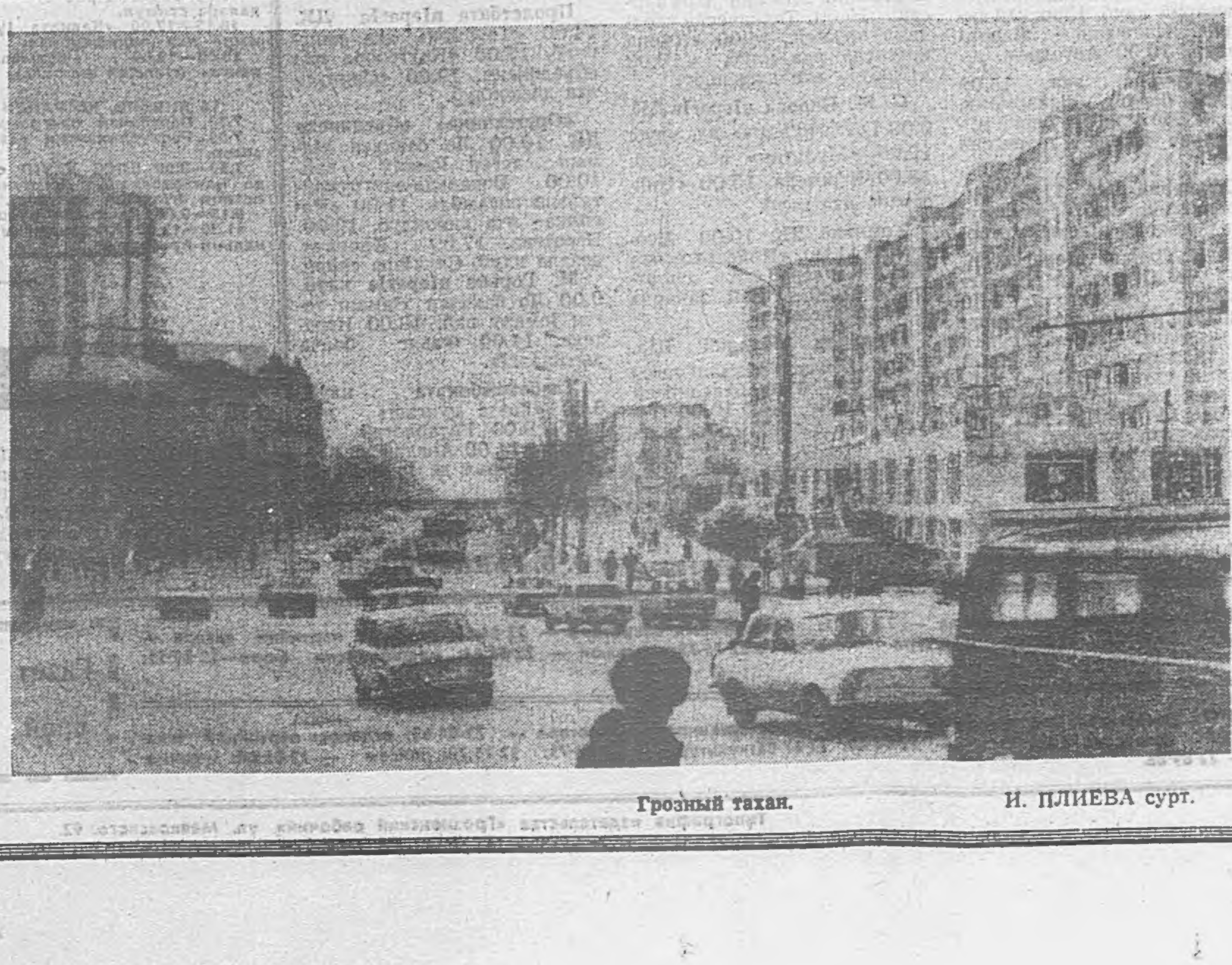

Грозный тахан. И. ПЛИЕВА сурт.

Сона лов

Хьамсара редакци! Аз деш «Сердало» яха газет. ГIадйода со газета оагIош тIа халкъа кхолламах лаьца, иштта йоазонхойн поэтийн дувцараш, поэмаш, стихаш корайича. Бокхачa безамца еш аз наьна меттах, цун орфографех а лоархIамах а йола материалаш. Иштта геттара дика хет «Дай хоза гIулакхаш, дика оамалаш» яха рубрика юкъейолаяь а. Газет дешараша цу хьакъехьа шоашта хетар аьлча бакъахьа хургдар.

Цхьа дехар а дар са шуга. Радио чу гIолла диктора Майсигова Лидас дIаешаш хезай сона поэта Угурчиев Азматгире язъяь поэма. Из дика язъяь а кIоаргга чулоацам болаш а я. Поэма духхьашха хезача хана «Сердало» газета тIа араяла мег-кх, яхаш хиннаяр со. Бакъда, шу а чакхдаьннад. хIаьта поэма гуш яц. Дех аз шуга из поэма «Сердало» тIа кепатохар.

С. КУРКИЕВА.

РЕДАКЦЕГАРА: Цкъадале, оаха доккх баркал оал укх письмо автора, шийна хетачох а дагадоаллачох а гуччахьа тхога цо яздарах. Шун письмош тха газето кепатохача материалий, хьакхоллача темай вахар тела хьаст ба. ШозлагI-дале, С. Куркиевай а поэта Угурчиев Азматгире кхоллам безача кхычар а дехар кхоачаш а деш, поэма кепатох оаха.

Угурчиев Азматгири

Боккха бала

ДаьгIастенгахьа букъ
берзабаь
Вай доладелча,
Ва маьрша Iайла хьо,
Тха Нана-ДаьгIасте.
(Халкъа назамцара).

ЧIоагIа декъа латтар Iа,
Делхацар лоа.
Бакъда, малхбоалехьа
Лаппе сегар тIоа.

БIаьсти тIехъялар
Кхерар къонахий.
Лаьттан тIоадал эшар,
Хьогал Iобо — хий.

ЦIера Iаькъах тара
Чубузаш бар малх.
ГIулакхаш даьнна арара,
Чуберзаш бар нах.

Пишка юхе ноанал
Деш из Соадо йоалл:
«ВанагIа, хIана говл
ер?» —

Цо ше-шийца оал.

Цунна дагаваьллар
ЦIенда Берса вар.
Сецца хьунагI ваха
ЦIанхачанза бар.

ТIаккха дагабехар
Мехка латта тIом.
Цига кхо воI вежар,
ТIа ца дайта лоал.

КIира хьалха кхаьчар
Бек-Хан верах хоам.
Наьна дог Iодежар,
Хаьрцар лакха лоам.

Массарел а зIамагIа,
Кхийна хьалъэтта,
Бек-Хан ший лоIамагIа
Вахавар тIем тIа.

Ши ди даьккхар нанас
ГIатта ца могаш,
Лоалахой Рукъетас
ЦIагIа дезар деш.

Гой хIанз говш ва Берса,
Тхьоврре а садайнад.
Кийчбеш ва из деса са,
Дос-м дикка Iайнад.

ТIаккха из дIадехка
Цар жувр эцаргба.
Хала-атта текха
Iангар боалалургба.

Латтар атта ха яц,
Хийла пхьераза вуж.
Наьха гIоарал дац,
ТIема човнаш Iувж.

Цу уйлашца йоаллар
Соадо ноанал деш.
КоанаIараш цIайзар
Ворда чуйоагIаш...

Iуйра ламаз эцаш
Берса гIетта воал.
Котамашка хьожаш
Соадо беш-карта йоал.

ЦIаьхха бирса лета
Къулац долалу.
Соадо беш-карта йоал.
Цигахь йолалу.

ТIема форма ювхаш,
Нах ба лелаш коа.
Бац уж дIа-хьа хьожаш
Теркалъяц Соадо.

Геттара хьакхашта
ШагIа уж чубоал.
Берса хайна гош тIа
Ший ламаз деш воал.

— Хьажал, халкъа
моастагI,
Даьле кхайкаш вий,
Ваьлар хьо хьай мехках,
Яхар хьогI из вий.

Тахан доах шо мехкагIа,
Халкъа моастагIий,
Жи, дIакийчле сихагIа.
Шун кхел хург ма йий,—

Эпсаро яIа тувсаш,
Куро увзо мекх.

Зудо санна, сетташ
КIалда бIаргаш лекх.

Салташкахьа хьож из,
Вожаш... белалац,
ЦIаьхха велар социйт,
ТIаккха цIимхар верз:

— Хьона фу даьд,
Артемов? —
Цо новкъостага оал.
— Къахет хьона укхох,
Хьо-м вийлха вала воал?

— Новкъост лейтенант,
Нах ма бий ераш.
— Фуд Iа дувцар,
ва кIант,
Оакхарий да ераш,

Са бокъо яларе,
Аз-м боабергбар.
Сона амар лоре,
Фу хоададергдар

Цар дувцачох сакхувш,
Берса кийчлуш воал.
Оал кетар тIаювхаш:
— Ба ер шайтIай поал.

Деникинцех летац
Кхозза хиннай чов.
Уж колхозаш йохкаш
Хьалха со хиннав.

Гитлераца тIом беш
Кхо воI вежавий?
Укхо-м хоадам беш
Сох моастагI ма вирий.

Къиза, амар денна,
БIухой дIабахар.
Берса уйче ваьнна
Уйлангахь вахар

— ВанагI, фу дол-теш ер,
Хеза хIама дий?
Цу эпсаро яьхар —
Халкъа моастагIий...

Юрта эгIа, магIа
IувгIаш жIалеш дар.
Лай чоалпаш листагIа
Лаьтта легаш яр.

Беш-карта чуваьлар
Берса, доахан хьахийцар.
Хьайбаш бIарахьежар,
БIаргех хий ухар.

Сага мо хий ухар
Цар бIаргех хийцца.
Яхаш санна хетар:
— Тхо а дига шоашца, —

ТIаккха даьстар Къулац,
Кертах кулг хьекхар.
ЖIале бIаргех а хийцца
Хи тIадамаш ухар.

Iевалiанзар цIенда
ЧIехкар цун из дог.
ХIаьта жIале кIалла
Лестора даьна цIог.

Цо мотт хьекхар пезгех,
ТIаккха хьалхьожар.
Хьаькъалеча бIаргех
Хий-м Iоухаш дар...

Истий, бераш, къоаной
Юрта юкъе ба.
— Фордал кховса дуг
вай. —
Мухь бетташ цаI ва.

— Сталина ховш
дий-хьогI?
Тамаш я дале. —
Цхьан къоаночо аьлар
ЧIоагIа уйлане.

Хьаэттар шалонаш,
Iи тувсаш ба яй
Мича буг ца оалаш,
Буташ ба са дай.

Берса, Мирза, Къоасам
Цхьана тарбелар.
Цхьанне аьлар назам.
Истий махьарч даьлар.

— Даькъастенгахьа букъ
берзабаь
Вай доладелча,
Ва маьрша Iайла хьо
Ва нана-Даькъасте...

Соадо метта уллар
ДIайхача лазарах.

Селхан Мирза кхелхар,
Кхы массагI, массагI.
НаIара йисте нийсдаь
Цхьаьнха дакъа улл —
Ялац шалон сеца,
Йиш яц из дIадолла.

Берса Соадо уллача
Шортта Iолохлу,
Топпара чаме чу
Сесага хий лу.

Вокхо къург бий халла,
Яьсий деша, оал.
Йоал ше, оал цо, яла,
Дуне дита йоал.

Кхы хьайист ца хулаш.
Ши бIарг бужабир.
ДегIа зулам бодаш
Чур са дIадахар...

ЦIаьхха болар лаьгIдаь
ЦIермашен сецар,
Ерриг аре кIайяь
Доккха лоа уллар.

Сиха вагонашкар
Декъий Iойицар.
ФуннагI-моллагI даь а,
ДIадохка дезаш дар.

ЦIаьхха дера амар:
«По вагонам», — аьнна,
Декъий ара дисар
Шалон йолаенна.

Итташ. бIаьш иштта
Декъий дадийсар.
Iаьржача хьаргIашта
Даар шортта дар...

ЦIайзача сайранна
цIермашен сецар.
Хьакхаьчад шо, аьнна
Нах Iобоссабир.

Машиннаькъал дехьа
Цхьа бIаь соалоз латт.
Духьал баьхкараша
Салам-моаршал хоатт.

Берса, Къоасам волча
ТIавенав казах.
ДIабуг станци йолча:
— Ой бай. — цо йоах.

Цхьанца кетар яле
Ший фусаме буг.
НаIарах хIама техе
Хьайоаккхийт цо чIуг.

— Са цIи Кайбулла я,
ХIаьта — ер са кхыз.
Ераш са бераш да,
Iоховшал укхказ...

Из дар кхо ди хьалха,
Тхога баьбар хоам:
— Нах кхоач мехках
баьха, —
Хилар цох цатоам.

Оанхарий да йоахар
Цхьабараша шух,
Нах буъ цар-м, йоахар,
Дийна боллашехь, —

Йоккхача цу юрта
Хийла чуийшар,
Тух-сискал лийкъа
Тебир, бузабир.

Харцо гаьна ялац,
Бакъдар котхургда.
Гаьна ваха везац,
Тахан хьагуш да.

Вайх моастагIий, аьнна,
Селхан цIи тиллар,
Даьхен моастагI хинна,
Ше хIалакьхилар.

Бакъда, текха Iазап
Лицлаь минот яц
Сталин бахьан са да
Тахан дийна вац.

Аз дехар ду укх поэмах йоагIа авторски гонорар ГIалгIай автономи меттаоттаяра йолча фонде дIахьожийр.

Халкъа кхолламцара

IАВОССА МЕГАРГВА

Къамаьла чуийна пхьегIа тIа латтача кагийча нахага салам деннад юхеда тIехвоалаш Цагена. Цхьанне а юхадерзадаьдац салам.

— Салам юха хIана дерзадац оаш, вира ге шо дахкаргаш, — аьннад, салам юха ца дерзадарах эгIазвахача Цагена.

— Цаген, — аз юхадерзадаьдар хьона хьа салам, — аьннад кагийчанаха юкъерча цхьане, хьа а кхайка.

— ХIаьта хьо Iавосса мегаргва хьона вира тIера, — аьннад Цагена.

МАЙРА МАР

Бийсан хинна кеп Iуйрийна кертах яланза волча марo хьоар ловсаш яьллача сесагага аьннад:

— Из хьоар дIа-юха хIана ух?

— Сийсар хьо къаракъ а менна чувенача хана. аз хьога къаракъ ца мелаш маца соцаргва хьо аьннад аьнпа, хьай новкъосташта хьалхашка хье сона майра волга дIахайта дагахьа Iа кораш тIа а теха кизга бIалг бохабаьча гIолла чухьекхача михо дIа-юха ухийт е хьоар.— аьннад сесаго.

БЕЛГАЛО

Хьастара хий дахьаш йоагIача йоIа духьала нийсвеннав говрбаьри. Бегаш бе лаьрхIа йоIага аьннад цо:

— ЙоI, сога йоагIаргьярий хьо?

Вокхо ца яшаш баламаш а соттадаь жоп деннад:

— Со гIоргьяр белгала хила веза.

Баьри говра тIера Iо а ваьнна тIехьа дIаболавеннав астагIа а лелхаш.

— Со ва-кх йоI Iа лехар, — аьннад цо йоIага, — кхы белгала мишта хила веза со?

ДIаяздаьр
ЧАХКИЕВ Мурат.

Массане а низаца

(Богатырев Iаддал-Рашид-моллаца хинна къамаьл)

Дина викалий декхар да къонача тIехьенна нийса никъ хьехар, цунна пайдане хьехам бар, эхь-эздел совдаргдола гIулакх дар.

Цу хьакъехьа шийна хетар а вай обществе нийслу телха хIамаш дIададахара дина викалаша Iаьдала малагIа гIо де таро я а алар дехаш хаттараш дир аз Сунженски районерча Нестеровске вахача Бохтарнаькъан Iаддал-Рашид-моллага.

— Iаддал-Рашид, дуккхача шерашка бусалба а кераста а ди лелабечарца Iаьдало къовсам лоаттабаьб. Хьона хетачох малагIа зулам даьнад цох?

— Цох даьнна зе юхаметтаоттадеш дукха ха йоае езаргья. Паччахьалкхен низ чIоагIлу массавар цхьана хилча. Белгтала таханарча хьале кхувш боагIараштa юкъе кхетама болх дIабахьара берригаш а барта ца хилча низ дIакхоачаргбац. Паччахьалкхен органашеи ди лелаберашеи вIашагIа а кхийтта, зуламхошта духьале е еза. Белгалдаккха доагIа дино цхьаккха тайпа бокъо лац Iаьдало ца могадеш дола гIулакхаш леладе.

— МалагIаш да Iа зуламе лоархIаш дола гIулакхаш?

— Эггара хьалха са хьоахабе безам ба наркотикех базар а еш, бозахамаш Iоднйхка нах. Бусалба динга диллача цхьаккха дича а де йиш йоацаш хIама да из. Наркотикаш йохка саг дала ше наIалет аьнна саг ва. Из даьлах валар да. ХIаьта къемата ди дехкачо мара леладергдоацаш бIеха хIама а да из. Уж санна болча наха халкъ хIалакду. Наркотикаш йохкаш вола саг хьагучаваьлча, из къайла а ца кхухьаш, цунна законагIа доаггIача тайпара таIазар деза органаша. Из къайлавихьа саг, сога хаьттача, бусалба ва ала йиш яц.

— МалагIа къовсам лоаттабу моллаша, дийшача наха, ди лелабераша зуламхоща?

— Маьждиге, таьзета, саг йоагIача-йодача, лоацца аьлча, нах вIашагIа мел кхийттача моттиге оаха дIакхайкадаьд, из санна къам хIалакдеш зуламе хIама леладеча наха вий гIойла, аьнна. Цул совгIа, се вахача моттиге аз юрта Советаца цхьана сай махулла тIахьожам лоаттабу общественни порядок телха ца яйтара. Кагийча наха, къаьстта кхувш боагIарашта дезаденна доазол дехьара видеофильмаш зене да. ХIана аьлча, кагийча наха цу фильмаех дикадар далац. Вай воай да дика фильмаш. Уж хьувкха деза.

— Укх станице баха нах тайп-тайпарча къамех ба. ХIаьта царна юкъе барт тоабеш къамаьл хулий шун, цу хьакъехьа фу йоах дино?

— Массавола саг дала кхелла ва. ХIаранена ди беннар а даьла ва. Къам къоастадац цо. Цунна шийна дикагIа хов хьанна фу дала деза. Аз дувцаргда хьона сайна нийсденна цхьа хIама.

Из дар дукха ха йоаццаш автобусаца со цIавоагIаш. Автобуса чуьлар цхьа йокхха эрсий кхалсаг. Iоха моттиг яцар. Ура а этта йоагIача йоккхача сага Iоха моттиг яла саг ца нийсвелча, аз аьлар, хьайола уккхаза Iоха. Автобуса чура цхьабараш сох белабелар. Цхьан юкъа ура а латташ вера со. ТIаккха цхьан зIамигача саго Iохоавир со. Цул тIехьагIа се малав наха дIа а хайта, аз нахага дIааьлар, кераста ва аьнна, саг ца лархIа дала бокъо ца еннилга. ВоккхагIвар дала лаьрхIав, цо лаьрхIар Iа а лархIа. ИбрахIимпайхамар даьла доттагIа хиннав. Цо йоах: «Керастаца хьай гIулакх хоза делахь, хоза гIулакх цхьатарра леладе деза массанеца а». Вай пайхамара вайна даьваскет да: «Во хIама деш воаллача сага хье тIакхаьчача, хьа а лаьце соцаве. Из де ца моге, дIаалалахь, ала ца моге, хьай дагахьа эгIазло а йий, цунца гаргарло, гIулакх леладергдоацаш чIоагIо елахь».

— Саг вер во хIама долга вайна ховш да. ХIаьта мишта лоархI из дино?

— Даьлах тешаш а ца тешаш а ма бий нах. ХIаьта даьлах тешаш вола саг теша веза дала аьннача цхьан хIамах: аз хьакхелла халкъ да, дита са халкъ, хьай кулгах дунен тIара дIа а ца доаккхаш.

Саг вийна цIий тIадужача балех дала лорадолда вай.

— Хьона хеза ма хургдий, Назрановски районе цхьан цIагIа граната чуккессай, бехк боаца бераш лозадаьд, аьнна. Фу аргдар Iа цох?

— Бераш малайкаш да. Цар хIаман бехк бац. Царна тIакхайдача сага моттиг жожагIате мара яц. Боарам боаццаш доккха къа тIалаьцад из зулам даьча саго. Цхьаькха а аргда аз хьога: укх дунен тIа мел волча саго цхьацца пIелг тIа а оттабаь цхьан топаца цхьа саг вийча, кхоана, къемата дийнахьа, царна массанена а цхьатарра таIазар хургда.

— Зуламхой къайла кхахьар мишта лоархI бусалба дино?

— Зуламаш дераш къайлакхухьараш зуламаш леладерашца цхьана кхоана къемата дийнахьа жоп дала дезаш ба. Из оаха нахага дIахайка а ду.

— Фу аргдар Iа тараз озача хана нах Iехаберех?

— Цхьан дешаца аргдар аз цох: эша а деш тараз озар жожагIатен бала ба. Цхьа масал доаладергда аз цу хьакъехьа. Казахстанера со цIавеначул тIехьагIа тика дIаэца аьннадар сога. ЧIоагIа кхеравелар со цох. Ца ховш а тараз нийса оза сай вIаштIехьа ца далар кхераш со цига балха вахансар. Доккха къа да наьха хьакъ даар. Тика тIа боагIа нах тайп-тайпара ба. Бераш а кхоабаш жерал багIаш, миска бараш а ба. Бокъо яц наьха рузкъана тIакхувда.

— ХIара къаман шийй оамалаш я. Иштта вайнаьха а. Тахан гIалгIашта юкъе лелача оамалех малагIа йоаккхаргъяр Iа юкъера дIа?

— Эггара хьалха аз дIадоаккхаргдар наьха кхалнах удабар. Воча даьннад из гIулакх. Дай IаьдалагIа, сий а долаш, коара маьре яха еза йоI. ЗIамигача сага а сий доаккх цо. Шаккъе шоайла раьза а долаш хила деза гIулакх.

ТIаккха иштта дика дац дала ца доагIа совгIаташ дIа-юха телилга а. Цу совгIаташта тIагIолла дукха цатоамаш нийслу наха юкъе, гIулакх дох. Уж дIадаха деза. Боарам хила беза массадолча хIаман.

Т. МАЛЬСАГОВА.

Москве «Динамо» яхача спорта Двореце чакхъяьлар «Олимпийская панорама» яхача журнала РСФСР яздархой Союзацен Центральни телевиденецен цхьана кийчъяь йола «XXI-ча бIаьшерен рекордаш — малагIча маьхаца?» яха цамогаш кIалбисача наха хIама гулдара лаьрхIа йола сайре. Цу сайрийна хинна пайда «Физкультурен унахцIенон» яхача ерригроссийски къахетама фонде дIачугIоргба. Спонсорашта юкъе я — дерригдунен тIа йовзаш йола «Поларойд» яха фирма, «Рэнк Ксерокс» яха фирма, «Контингент», «Самсон» яха московски кооперативаш. «Араду» яха Очамчирски завод, иштта кхыбараш. Берий спорта, спортсмений-инвалидий проблемаша, допингаца лоаттабеча къовсамо боалабир Двореце цIихеза спортсменаш, яздархой, артисташ, журналисташ, спорт мел езараш.

СУРТАШ ТIА: 1) Цу сайрен хьаьший СССР заслуженни тренер Тарасов Анатолий, цIихеза гимнастка Латынина Лариса; 2) кхозза олимпийски чемпион волча Третьяк Владислава Канадера ена эггара кердагIйолча марках йола инвалидни коляска дIалу Армене мохк аьгача хана, автомобильни аваре лозаяьча Тбилиссерча Чиковани Натона.

О. БУЛДАКОВА surtaш. (ТАСС).

Исторе оагIош

КОРНЕТА БОРОВА КХЕЛ

Цкъа Буро тIа, Александровски проспекте гIолла хьалводаш, Новпи яха цхьа йоккхасаг кхийтар сох. Тхойла хаттараш а даь (гаргало яр тхона юкъе) гаьна доацаш лаьттача гIанда тIа Iохайшар тхо шиъ. Цига дагIаш Новпе ший воIах лаьца дийцар вIалла дицлуш дац сона. Юха а юха а дагаух из.

...Новпе воI — Султан, Николай паччахьа хана Елизаветграде кавалерийски училище а яьккха, пхелагIча Улански Литовски полка корнет вар. Российски Импере эггара сий долча тIема доакъоех цаI лоархIаш яр из полк. Полкерча новкъосташта дукха везар къона эпсар.

Ший декхараш дика кхоачашдеш хиларах «Святая Анна» яха орден а еннаяр, цунна. Цу гIулакхе гаьна вала, лакхвала оамал, хьинар, денал дар Султана. Амма, цIаьхха болабелар цхьоалагIа дунен тIом. Вай мехкара ГIалгIай дошлой полк а яхар цу тIем тIа. Боров Султана полк цига йохийташ яцар. Деррига халкъ, ший къам тIом беш долаш Iе ца могаш, ший мехкахой болча полке хьожавар дехаш рапорт яздир цо. Борова дехар кхоачашдинзар, ловш дацар лакхерча командирашта цу тайпара эпсар шоай частера дIавахийта.

ХIаьта ГIалгIай дошлой полк тIом беча Эскарца яр. Боабаь къонахий цIакхухьаш хиннаб цигара. Юха а юха а рапорташ язду Борова. Кхы из ший дехара тIера а ца ваьнна, тIом беш йолча ГIалгIай полке хьожаваьв къона эпсар.

ТIем тIа массаза а денал гойтача Борова звани а лакхъяьяр, цхьабакъда, моастагIчунца дукха лата кхийнзар цун. Цхьа ха яьлча каьхат дера Султана наьнага — Новпега: «Шун воI, ГIалгIай дошлой полка штабс-ротмистр Боров Зоврбика Султан, австро-германски бIунашта духьала яьча дошлой атаке турпал санна веннав», — аьнна.

Кхы а цхьа документ да цу ханара диса. ПхелагIча Улански Литовски полка командира полковника Султан Крым-Гирея письмо да из: «Аз а са полка эпсараша а доккхача халахетарца тIанийцад, тха новкъост ротмистр Боров Зоврбика Султан моастагIчох денале латача вийна хилар. Цун турпалал белгал а доаккхаш, оаха дIахайт, из кхалхарах тхоашта боккха бохам а тха дегашта Iоткъам а хинналга.

Полка командир,
полковник Султан
Крым-Гирей».

Иштта яздаь письмо. ГIалгIай полка строя хьалхашка дийшад.

Владикавказе хьаденад дакъа. ТIема духовой оркестраца, сийлен эскортаца дIадихьад из Новпярцига. Ший улански парадни форма тIа а ювхаш, пхелагIча Литовски а ГIалгIай а полкашкара Iаьржа траурни ленташ а дадаш вар вийна турпал. Ший даь-да ТIемаркъа (Крымски тIем тIа дакъа лоацаш хинна капитан) воаллача, шоай тайпан кашамашка дIавеллав из.

Ший виIий форма, орденаш, траурни ленташ тIоаргаца чу леладора Новпе. Хийла ягIар из ший кIаьнк дагаveха тIоаргаца юххе, хийла IотIанхар цу хIамашта наьна бIаргех иха хий.

Россе революци яр. Касткаста хувцалора Владикавказе Iаьдал. Городе баха а кхераш, дIаухар нах. ХIаьта Новпи ше яьхача яхаш яр. СенагIа кхера езар из, фу дар хинначул халагIа цунна тIакхача мегаш?

Эггара тIехьа Советски Iаьдал чIоагIделар Владикавказе. Новпена гаьна йоаццаш ревком яр. Цкъа пигара цIе эскархой баьхкар Новпи йолча. Ревкоме мебель оттае еза аьнна, истол, гIандаш, шкаф араяьккхар цар. ДIаводача хана, цIеэскархой командиро зийра аьшк тIатеха тIоаргац. «Ма тамашийна тIоаргац да ер! Хьаделла!» — аьлар цо. Кхы сатоха маганзар Новпена, йийлхар из. ХIаьта вож кхы а чIоагIагIа тIагIертар, тIоаргац хьаделла яхаш. Де хIама дацар, хьадийлар из Новпес. Штабс-ротмистра погонаш, «Святая Анна» а «Владимир» а яха орденаш йоахка улански мундир бIаргаяйра цIеча командира. Дошо йоазонца штабс-ротмистра С. З. Борова турпала валар дувца траурни ленташ а бIаргадайра. Лоа мо кIайвелар командир. Шортта шийна тIера фуражка Iо а яьккха, аьрда кулга тIа йиллар цо. ТIаккха шпораш вIаштатеха, нийсвенна дIаэттар. Минута иштта латтийсар цIе командир. Цул тIехьагIа шортига ара а ваьнна, дIа мел йихьа хинна хIамаш юха хьачуяйтар.

Революцегахьа ваьнна эпсар вар из ше..

Э. КУРИЕВ,
пенсионер.

Цкъа яздаьчох цIаьхха а

Хувцаденна хIама дац

ХIанзчул пхи бутт хьалха, «Сердало» газета тIа кепа а теха, араьлар Малгобекски автостанцерча болхлошта а пассажирашта а чIоагIа Iаткъаш дола кхоачамбоацараш цига нийслуш хиларах лаьца «Да воацаш санна...» яхаш корта а болаш йола корреспонденци. Цу тIа цIенхаштта критика йора «Чечингавтотранс» территорияльни объединене кулгалхошта. Фуд цул тIехьагIа дикагIча оатIорагIа хувцаденнар?

— Газета тIа критически материал араьлначул тIехьагIа тхоай гIулакхаш овлангара денз тоалургхиларах, цу тIа ювца проблемаш «Чечингавтотранса» кулгалхоша хьем а ца беш, къоастаергхиларах дог тийша дар тхо, — яхаш дувц мехкдаьттахой городерча автостанце диспетчераша Боков Хьасана, Харсиев Яхьъяс, кассираша Дахкильгова Хьавас, Долгиева Мадинас.

Цхьабакъда, царна хийттар хиланзар. Хьалха хинначул цхьаккха тайпа хувцаденна хIама дацар со укхаза шозлагIа веча а. Духхьашха автостанце нийсвеннар цецваргволаш, хIаьта цига ца хиннар, Iа мел дукха дувцарах, тешаргвоацаш нийрча гIулакхаш да укхаза пассажирашта гуш дараш. Ховш махиллара, дукха нах тIанийбеча общественни организацеша эггара хьалха йоакхо е езаш гIулакх да нишка баха моттиг кийчъелга. Долче, бIаьш бола пассажираш тIанийбеча а уж накъабоахача а автостанце из таханарча дийнахьа йоацаш я.

Духхьал из цхьа проблема хинна Iац укхаза сихха къоастае езаш. Цар орг боккха ба. Цхьа шу даьннад автостанцера телефон-автомат болх беш йоаца. Мел доккха зулам хинна, цIаьхха дог дIалаьца пассажирех, болхлоех саг цамогаш хинна е цIи яьнна моттиг нийслой оарц деха йишйолаш бац укхазара нах.

Автостанце сахьат ца хиларах, пхьарсах сахьат а доаллаш укхаза нийсвеннача пассажирах «справочни бюро» ю автобусага хьежаш багIача наха.

Автостанци санна йолча моттиге хилча чIоагIа бакъахья я радио, рейсагIа баха арабаьннача, укхаза хьежаш багIача наьха республикерча, вай мехкарча, иштта доазол арахьарча мехкашкарча кердача хоамашка ладувгIа таро хургйолаш. Иштта укхаза болх беш яц керда газеташ, журналаш дохка ларек. Цул совгIа, сахьаташ а доахаш, наькъагIа баха арабаьнна хьежаш багIача наьха хий, сок, дIайха чай е кофе мала йиш йолаш болх беш буфет а яц автостанце. Из гIулакх вIалла хало а йоацаш де таро йолаш да укхаза, хIана аьлча, вIалла а пайда а ца эцаш, даьсса латташ цхьа цIа да автостанце, цу чу буфет хьаелла мегаргйолаш.

Iалаьмате дIайха денош ух вайцига ахкан замалахьа. Уж долча хана болх беш вентилятор хилац укхаза. Иштта укхаза дац пассажирашта лаьрхIа гIандаш. Тахан-кхоана уж хургда яхаш, объединене кулгалхоша сатедеш дуккха шераш дIанхад.

Автостанце коллективагара паччахьалкхен план кхоачашъелга дIадехаш санна, укхазара кхоачамбоацараш дIадахара объединене а района а кулгалхой сагота баларе, кукли зама хургьяр гIулакхаш тоаденна а пассажирий хьашташ дизза кхоачашдара йола таронаш Iалашъяь а.

К. БАШИРОВ.

ТЕЛЕВИДЕНИ

13 ЯНВАРЬ

ШОАТТА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — ЦIагIара академи.
9.00 — Мультфильм.
9.10 — Халкъа инструментий оазаш.
9.40 — Сага институт.
10.40 — Халкъа кхоллам.
11.10 — Хьайбай дунен тIа.
12.10 — «На всю оставшуюся жизнь» яха художественни фильм. 1-рен 2-гIен сереш.
14.30 — «Цирк для моих внуков» яхача фильма-монографе премьера.
15.40 — Спектр. Дунен халкъашта юкъера программа.
16.10 — «Укротительница тигров» яха художественни фильм.
18.00 — Дунен халкъашта юкъера панорама.
18.45 — «Крок» яхача анимационни кино I Ерригсоюзни фестивала фильмаш.
19.15 — «Радуга» яха халкъа кхоллама телепрограммай VIII Дунен халкъашта юкъера фестиваль.
19.45 — Кинопанорама. 1-ра дакъа.
21.00 — «Ха».
21.30 — Кинопанорама. 2-гIа дакъа.
22.45 — «Новогодний детектив» яхача балета премьера.
23.10 — «А» яха музыкальни программа.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Приключения на маленьких островах» яха художественни фильм.
9.30 — Мультфильм.
9.45 — «Дверь, открытая для тебя» яха художественни фильм. 1-рен 2-гIен сереш.
12.00 — Документальни фильм.
12.30 — Лыжни спорт. Дунен кубок. 30 км. MaIанах.
14.00 — Документальни фильм.
14.30 — «В эфире — Советская Россия» яха видеоканал.
17.00 — «Министра театральни дебют» яха передача.
18.05 — Вай заманхо (гIалгIай меттала).
18.55 — Культурен къаман традицеши.
19.25 — Концерт (нохчий меттала).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Поэзе минуташ.
20.25 — Музыкальни абонемент.
21.30 — «Вай дахаш дола дуне». Режиссера В. Виноградова фильмаш.
22.30 — «Венский экспресс» яхеи «Не ходите девки замуж» яхеи художественни фильмаш. «И еще раз про любовь» яха киноконцерт.

14 ЯАВАРЬ

КIИРАНДИ

I ПРОГРАММА

8.00 — Массанена йола спорт.
8.20 — «Спортлото» тираж.
8.30 — Ритмически гимнастика.
9.00 — Iуррехьа.
10.00 — «Даьхенна гIулакх деш».
11.00 — Iуйрийнара сакъердама программа.
11.30 — Никъберий клуб.
12.30 — «На всю оставшуюся жизнь» яха художественни фильм, 3-гIен 4-гIен сереш.
14.35 — Музыкальни киоск.
15.05 — «УнахцIено».
15.50 — «Юрта сахьата» панорама.
17.05 — Берий информационно - публицистически программа.
19.00 — Мультфильм.
19.30 — «Софья Перовская» яха художественни фильм.
21.00 — «7 ди».
22.00 — Даимленах йола уйлаш.
22.15 — «Ах, если бы нам оглянуться назад...» яха передача.

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядка е отта!
8.15 — Мультфильмаш.
8.50 — «Старые долги» яха художественни фильм.
10.15 — «Сердце Гэстра» яха телеспектакль.
11.30 — Никъберий клуб.
12.30 — «Дезал» яха телепрограмма.
13.50 — Документальни фильм.
14.15 — Иллюзионни атракцион.
14.30 — «В эфире — Советская Россия» яха видеоканал.
17.00 — «Планета». Дунен халкъашта юкъера программа.
18.00 — Лыжни спорт. Дунен кубок. 15 км. Кхалнах.
19.30 — «Массанена йола спорт».
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Под знаком «Пи» яха программа.
21.00 — «7 ди».
22.00 — «Иллюзион». «Ночь» яха художественни фильм.

15 ЯНВАРЬ

ОРШОТ

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35—«Дубровский» яха йиъ сери йола художественни фильм. 1-ра сери. Премьера.
9.40 — Хьайбай дунен тIа.
10.40 — Документальни фильм.
11.00 — «Софья Петровна» яха художественни фильм.
12.30 — «Ха».

* * *

15.30 — Документальни фильма премьера.
16.20 — Концерт.
16.40 — Берий сахьат (французски метта урокаца).
17.45 — Фильм-концерт.
18.25 — Коллаж.
18.30 — «Ха».
19.00 — П. И. Чайковский. «Щелкунчик» яха спектакль.
21.00 — «Ха».
21.30 — Актуальни интервью.
21.40 — «Дош» яха литературно художественни видеоканал.
23.45 — «Ха».

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — Iилма-довзийтара фильм.
8.35, 9.35 — Музыка. 4-гIа класс.
9.05 — Итальянски мотт.
10.05 — Маман, папан, сох.
10.35, 11.35 — Истори. 6-гIа класс.
11.05 — Эрсий къамаьл.
12.00 — Документальни фильма премьера.
12.30 — Иллюзион. «Ночь» яха художественни фильм.
14.30 — Концерт.

* * *

17.00 — Концерт.
17.30 — «Российски историех».
18.30 — «Ха».
19.05 — Информационно-публицистически программа.
19.45 — «Шун цIагIара ремонт» яхача передачан леррагIа.
20.10 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.35 — «Керда цIераш». Къона музыканташ.
21.40 — Киноальманах.

РАДИО

13 ЯНВАРЬ, ШОАТТА

7.30 «Юрта вахар» (нохчий меттала).
7.45 Хоамаш.
7.55—8.00 Музыка. Хаоттам.
8.15 Передачай программа.
8.20 Республикански газетий обзор.
8.30—8.45 «Патриот» (нохчий меттала).
10.15 «УнахцIено» яха радиожурнал (гIалгIай меттала).
10.35 Музыка.
10.40 «Сатирически микрофон» яха радиожурнал (гIалгIай меттала).
11.00 «Школьни глобус».
11.30—12.00 «Юрта ваха вода со».
15.15 Концерт.
16.00 Боахама расчет — сихдалара стимул.
16.15—17.00 «Кавказа Iуйренаш» яха радиожурнал.
18.00—19.00 «Музыкальни почта» (гIалгIай меттала).

14 ЯНВАРЬ, КIИРАНДИ

7.30 Передачай программа.
7.35 Республикански газетий обзор.
7.50—8.00 КПСС XXVIII съезда накъадолхаш. Коммуниста позици (гIалгIай меттала).
8.15—9.00 Даькъала дувц шо.
11.30—12.00 КIиранден музыкальни программа.
13.30 Литературни НохчГIалгIайче.
14.00 Реклама.
14.10—14.30 Армянски музыка.
15.15—15.30 «Дешархо» (нохчий меттала).
18.00—19.00 «Иллеца доттагIал долчарна» яха концерт.

15 ЯНВАРЬ, ОРШОТ

7.30 Агитцентрий цIераш (гIалгIай меттала).
7.45 Хоамаш.
7.55—8.00 Музыка. Хаоттам.
8.15 Передачай программа.
8.20 Дика товараш дукхагIа (гIалгIай меттала).
8.30—9.00 Iуйрийнара концерт (нохчий меттала).
9.15 Мишта ду шоана гIулакх? (нохчий меттала).
9.30 «Тхога язду». Письмой обзор (гIалгIай меттала).
9.45—10.00 «Автостанце» яха Х. Осмиева дувцар (гIалгIай меттала).
15.15 Концерт (гIалгIай меттала).
16.00—17.00 Информационно-музыкальни программа.
18.00 Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.10 Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.20—18.40 «Кагирхойи хан» (нохчий меттала).

Хаоттам

Тахан республике гIоллен Грознен хувцалуш морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, малхбузехьара секунде 2—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилен фегара температура республике 0—5, Грозне +2 +4 градус йолаш хилен тарлу.

Кхоанен ломмен морхаш а йолаш, кхоана лоа а делхаш, тайп-тайпарча оагIонашкахьара секунде 3—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилен фегара температура бийсана 9—14, дийнахьа 1—6 градус шелал йолаш хилен тарлу.

Метеостанци.

САЛОIАЧА ДЕНОШКА

ШОАТТА,
13 ЯНВАРЬ

С. М. Кирова цIерагIа парк. 6.00 «Энтузиаст» яха футбольни клуб. 8.00 Ло баккхарен хIамаш тегарен курсаш. 9.00 Книжкаш дукхадезарий клуб. Книжкай выставка. Книжкаш дIа-юха хувцар. 10.00 Автодром.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 8.00 Ло баккхарен хIамаш тегарен курсаш. 8.30 Машинкаца аьхинга хIамаш яра курсаш. 12.00 «ЦIагIара медсестра» яха курсаш. 15.00 «Дизайн быте» яха курсаш. 16.00 Халкъа драматически театр. 17.00 Берий гитаристий кружок. 18.00 Балетни студи.

Н. К. Крупскаян цIерагIа ДК. 11.00 Технически кхоллама кружок. 14.00 «ВIашагIкхетар» яха клуб. 15.00 Ло баккхарен хIамаш тегарен курсаш. 15.00 Машинкаца художественни догамаш дара курсаш. 18.00 «УнахцIено» яха клуб. 18.00 «Глобус» яха дискошоу.

С. М. Кирова цIерагIа ДК. 9.00 «Говза кулгаш» яха клуб. 11.00 «Пионер» яха клуб. 15.00 «УнахцIено» яха клуб.

Химикий ДК. 17.30 Духовой оркестр. 18.00 Камерни хор. 18.00 «Радуга» яха халхара халкъа коллектив. 19.00 «Лидер» яха спортклуб.

Сердалон болхлой ЦIа. 10.00 «Iалами вайн» яха клуб. 12.00 «Маски» яха берий театральни студи. 16.00 Гитаристий ансамбль.

«Красный молот» завода ДК. 9.00, 11.00 Iарбий меттала къамаьл де Iомалу вай. 15.00 «Вай беш» яха клуб.

Пролетбата цIерагIа ДК. 10.00 «Къона театрал» яха театр дукхадезарий клуб. 18.00 «Веселая горница» йолча хьоашалгIа.

«Оргтехника» объединене ДК. 10.00 Вокально-инструментальни ансамбль. 12.00 Игротека. 13.00 Кагирхой цIей.

М. Горьке цIерагIа клуб. 10.00 «Хозяюшка» яха клуб. 10.00 «Кружевница» яха клуб. 13.00 Макраме дукхаезараш хьех оаха.

Хлебокомбината клуб. 8.00, 17.00 «Лидер» яха спортклуб. 8.30 «Говза кулгаш» яха клуб. 10.00 «Топотушки» яха халхара коллектив. 13.00 «Кружевница» яха клуб. 18.00 «Мукъам» яха студи.

КIИРАНДИ,
14 ЯНВАРЬ.

С. М. Кирова цIерагIа парк. 6.00 «Энтузиаст» яха футбольни клуб. 8.00 Ло баккхарен хIамаш тегарен курсаш. 9.00 Книжкаш дукхадезарий клуб. Книжкай выставка. Книжкаш дIа-юха хувцар. 10.00 Автодром.

Филармоне зал. 15.00 Халкъа берий филармони. Грозне № 4 йолча берий музыкальни школа творчески отчет.

Офицерий ЦIа. 11.00 Филофонистий клуб. Грамзаписаш гулъерий вIашагIкхетар.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 8.00 Ло баккхарен хIамаш тегарен курсаш. 8.30 Машинкаца аьхинга хIамаш яра курсаш. 8.30 «Росинка» яха халхара ансамбль. 9.00 Балетни студи. 10.00 «Улыбка» яха халхара халкъа ансамбль. 11.00 «ЦIагIара медсестра» яха курсаш. 12.00 Бальнии дискон халхарий школа. 13.00 «Меридиан» яха халхара халкъа ансамбль. 15.00 «Дизайн быте» яха курсаш.

Н. К. Крупскаян цIерагIа ДК. 9.00 Нохчий метта курсаш. 9.00 Машенаца художественни догамаш дара курсаш. 10.00 Технически кхоллама кружок. 14.00 «Къона краевед» яха клуб. 18.00 «Глобус» яха дискошоу.

С. М. Кирова цIерагIа ДК. 9.00 Говза кулгаш» яха клуб. 12.00 «Мультик» яха клуб. 13.00 Игротека. 15.00 «Нийсархо» яха клуб.

Химикий ДК. 10.00 Изостуди. 11.00 «Нийсархо» яха 18.00 «Лидер» яха спортклуб. 17.00 Вай ханарча халхара ансамбль.

Сердалон болхлой ЦIа. 9.00 Ло баккхен хIамаш теген Iомалу вай. 12.00 Английски мотт Iомабу вай. 19.00 Театр дукхадезарий объединени.

«Красный молот» завода ДК. 9.00 Ло баккхен хIамаш теген Iомалу вай. 13.00 «Кружевница» яха клуб. 13.00 «Космонавт» яха берий кинотеатр. 14.00 Харжархошта дола концерт.

Пролетбата цIерагIа ДК. 14.00 «Теремок» яха киноклуб. 17.00 «Кругозор» яха объединени. 19.00 «Сириус» яха дискоклуб.

«Оргтехника» объединене ДК. 10.00 Ло баккхен хIамаш теген Iомалу вай. 10.00 Вокально-инструментальни ансамбль. 11.00 «Росинка» яха киноклуб. 12.00. Игротека. 17.00 Къонача дезала клуб. СалаIара сайре.

М. Горьке цIерагIа клуб. 9.00 Ло баккхен хIамаш теген Iомалу вай. 13.00 Игротека. 14.00 Фаьлг болча хьоашалгIа.

Хлебокомбината клуб. 8.30 «Говза кулгаш» яха клуб. 9.00 Гитаристий ансамбль. 11.00 Английски меттала къамаьл де Iомалу вай.

Редактор
О. Б. ГАДАБОРШЕВ.

ТХА АДРЕС: 364907. г. Грозный. Маяковске ул. 92. Телефонаш: редактора — 22-45-57; редактора заместитела — 22-85-07; бехктокхама секретара — 22-84-68; отделий: партийни вахара — 22-53-12. промышленностен транспортен — 22-75-81. 22-65-01; юртa боахама — 22-47-84. 22-90-66; культура — 22-64-75. 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро — 22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907. г. Грозный. ул. Маяковского. 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: партийной жизни — 22-53-12. 22-54-04; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; сельского хозяйства — 22-90-66; 22-47-84; культуры — 22-64-75; 22-75-78; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинарен ерен. шоаттен деношка

СФ00023. «Грозненский рабочий» издательства типографи. Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского. 92. Заказ № 152.